

Beogradski centar za ljudska prava

**Miloš Stojković
Dušan Pokuševski**

ANONIMNA MRŽNJA **Mehanizmi zaštite** **od govora mržnje na internetu**

Miloš Stojković
Dušan Pokuševski

ANONIMNA MRŽNJA

Mehanizmi zaštite od govora mržnje na internetu

Biblioteka

Posebna izdanja

Beogradski centar za ljudska prava

BIBLIOTEKA
Posebna izdanja

Izdavač

Beogradski centar za ljudska prava,
Kneza Miloša 4, Beograd
Tel./fax: (011) 3085 328
e-mail: bgcentar@bgcentar.org.rs

Za izdavača

Sonja Tošković

Urednik

Dušan Pokuševski

ISBN 978-86-7202-195-0

Tiraž

300 primeraka

Priprema i štampa

Dosije studio, Beograd

© 2018, Beogradski centar za ljudska prava

Sva prava zadržana. Nije dozvoljeno da bilo koji deo ove knjige bude snimljen, emitovan ili reprodukovan na bilo koji način, uključujući, ali ne ograničavajući se na fotokopiranje, fotografiju, magnetni upis ili bilo koji drugi vid zapisa bez prethodne dozvole autora i izdavača.

www.bgcentar.org.rs

Miloš Stojković
Dušan Pokuševski

ANONIMNA MRŽNJA

Mehanizmi zaštite od govora
mržnje na internetu

Beograd, 2018.

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

Objavlivanje ove publikacije omogućila je
Fondacija za otvoreno društvo, Srbija.
Fondacija za otvoreno društvo, Srbija ne odgovara
za njen sadržaj niti je nužno podržava.
Svi izneti stavovi predstavljaju isključivo stavove autora i izdavača.

Sadržaj

I	UVOD	8
II	METODOLOGIJA I ANALIZA MEDIJSKOG I KORISNIČKI GENERISANOG SADRŽAJA	13
III	PRAVNI OKVIR KOJI UREĐUJE GOVOR MRŽNJE	17
	3.1. Govor mržnje u najvišem pravnom aktu	17
	3.2. Zakoni koji uređuju govor mržnje	22
	3.2.1 Zakon o zabrani diskriminacije	22
	3.2.2. Zakon o javnom informisanju i medijima	25
	3.2.3. Krivičnopravna zaštita	27
	3.2.4. Zakon o elektronskim medijima	29
	3.3 Pravna odgovornost internet portala u odnosu na korisnički generisane sadržaje	30
IV	MEHANIZMI ZAŠTITE OD GOVORA MRŽNJE	34
	4.1 Mehanizam krivičnopravne zaštite	34
	4.1.1 Organizacioni aspekt krivičnopravne zaštite	34
	4.1.2 Postupak krivičnopravne zaštite.....	36
	4.1.3. Analiza slučajeva govora mržnje za koje je projektni tim podneo krivične prijave.....	38
	4.1.4. Postupanje tužilaštva u odabranim slučajevima.....	42
	4.2 Zaštita od govora mržnje pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti.....	42
	4.2.1 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.....	42
	4.2.2 Postupak pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti.....	43

4.2.3 Praksa Poverenika u slučajevima govora mržnje	46
4.3 Zaštita od govora mržnje pred Savetom za štampu	68
4.3.1 Savet za štampu.....	68
4.3.2 Komisija za žalbe Saveta za štampu	68
4.3.3 Kodeks novinara Srbije i govor mržnje	70
4.3.4 Praksa Saveta za štampu u slučajevima govora mržnje u online medijima.	73
V ZAKLJUČCI I PREPORUKE	84
Zaključci:	84
Preporuke:	85

I UVOD

Svrha ove publikacije je da široj javnosti ukaže na rasprostranjenost govora mržnje na internetu u Srbiji kao i da predstavi raspoložive mehanizme zaštite od govora mržnje i njihovu efikasnost. Ona je nastala kao rezultat aktivnosti sprovedenih tokom trajanja projekta „Anonimna mržnja“ i predstavlja zaključna zapažanja do kojih su autori došli nakon jednogodišnjeg istraživanja.

Publikacija je podeljena u više celina. Prva je posvećena metodologiji prikupljanja podataka kao i analizi trendova kada je u pitanju govor mržnje na internetu. Drugi deo je posvećen analizi pravnog okvira, a treći mehanizmima zaštite od govora mržnje. U četvrtom delu izneta su zaključna zapažanja i preporuke za unapređenje efikasnosti zaštite od govora mržnje.

Razvoj Interneta, a posebno društvenih mreža, u velikoj meri su uticali na način komunikacije među ljudima i pružili nove mogućnosti razmene ideja i mišljenja koji su slobodi izražavanja dali jednu potpuno novu, širu dimenziju. Međutim, svedoci smo da se sloboda izražavanja često zloupotrebljava i da se ovaj prostor koristi na način kojim se ugrožavaju prava drugih. Istraživanje „Govor mržnje i verbalne agresije na internetu“

koje je Centar za nove medije Liber sproveo 2016. godine, pokazalo je da čak 93% ispitanika različitih socio-demografskih karakteristika ima iskustvo sa govorom mržnje u online sferi, što ukazuje na zaključak da u Srbiji postoji snažno prisustvo govora mržnje na Internetu.

O zastupljenosti govora mržnje u Srbiji i nekažnjivosti za govor mržnje jasno je ukazano i brojnim izveštajima međunarodnih organizacija. U Izveštaju o napretku Srbije u procesu pridruživanja EU za 2018. godinu¹ navodi se da se „govor mržnje i diskriminatorna terminologija često tolerišu u medijima, a da regulatorni organi i tužioci retko reaguju na te slučajeve“. Takođe, navodi se da vlasti u Srbiji treba da pruže aktivnu podršku nezavisnim telima, aktivistima za ljudska prava i nezavisnim novinarima i da pravovremeno reaguju i javno osude govor mržnje i pretnje. Iako Evropska komisija konstatuje da su istraga, gonjenje i sankcije za govor mržnje zbog napada i pretnji prema pripadnicima LGBTI zajednice često neadekvatni, dosadašnja iskustva ukazuju da se ove zamerke mogu uputiti kada je u pitanju govor mržnje uopšte i da je neophodno unaprediti efikasnost mehanizma zaštite. I u Zaključnim zapažanjima iz decembra 2017. godine Komitet za eliminaciju rasne diskriminacije izražava zabrinutost jer Srbija ne raspolaže sveobuhvatnim statističkim podacima o istragama, gonjenju i osudama za govor mržnje na rasnoj osnovi i poziva je da ojača mere koje će osigurati da se on

¹ Izveštaj Evropske komisije dostupan je na:

[http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_o_srbiji\(1\).pdf](http://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_o_srbiji(1).pdf).

efikasno identifikuje i istraži, a počinioi kazne, i da se to jednako odnosi na pisanu i izgovorenu reč kao i govor mržnje online.²

Odgovornost za širenje ili podsticanje govora mržnje u velikoj meri snose i mediji zbog medijskog ali i korisnički generisanog sadržaja koji objave. Stranice informativnih portala na društvenim mrežama postale su mesto koje je preplavljeno diskriminatornim komentarima usmerenim protiv različitih društvenih grupa. Najčešći su komentari koji pozivaju na mržnju, nasilje i netoleranciju prema LGBTI populaciji, pripadnicima etničkih zajednica koje su devedesetih godina prošlog veka bile u nekoj vrsti oružanog sukoba s Srbijom (Bošnjacima, Hrvatima, Albancima), braniteljima ljudskih prava, kao i članovima ili simpatizerima određenih političkih partija.

Iako je nesumnjivo da postoji prostor za unapređenje pravnog okvira, može se konstatovati da i postojeće odredbe Ustava Republike Srbije i pojedinih zakona (Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o javnom informisanju i medijima, Krivični zakonik) daju dovoljne garancije za zaštitu od govora mržnje. Ipak, generalni utisak je da u najvećem broju slučajeva izostaje odgovornost onih koji postupaju suprotno pravnim normama.

² Zaključna zapažanja Komiteta za eliminaciju rasne diskriminacije dostupna su na:

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/SRB/CERD_C_SRB_CO_2-5_29702_E.pdf.

Kada je reč o govoru mržnje potrebno je uzeti u obzir i kontekst, tj. prilike u određenom društvu. Ratovi sa susednim državama, veoma loša ekonomska situacija u kojoj veliki broj ljudi živi na ivici siromaštva i u kojoj je korupcija postala uobičajena društvena pojava, populistička retorika koja je postala osnov i svrha političkog delovanja usled nesposobnosti političkih elita da ponude odgovore na suštinska pitanja koja se javljaju u zemlji koja je u tranziciji, učinili su Srbiju društvenom zajednicom u kojoj su stereotipi i predrasude široko rasprostranjeni, i u kojoj je socijalna distanca prema određenim društvenim grupama veoma izražena. U potpuno politizovanom društvu, javni diskurs, zarad prikupljanja jeftinih političkih poena, postao je preplavljen govorom mržnje. Ova analiza prevashodno se odnosi na efikasnosti postojećih pravnih mehanizama zaštite u kojoj se autori nisu detaljno bavili drugim aspektima fenomena govora mržnje. Međutim, imajući u vidu njegovu rasprostranjenost evidentno je da sankcija ne može biti osnovni vid borbe. Predrasude prema različitim društvenim grupama i društvenim procesima zahtevaju ozbiljnu psihološku, sociološku i politikološku analizu koje će dati odgovor na pitanje porekla ukorenjenosti straha građana Srbije od drugih i drugačijih i mogućnostima uspostavljanja drugačijeg sistema vrednosti.

Cilj projekta „Anonimna mržnja“ koji su realizovali Beogradski centar za ljudska prava i Centar za nove medije LIBER bio je podizanje svesti stručne i šire javnosti o zastupljenosti govora mržnje kao jednog oblika diskriminacije na informativnim Internet portalima i društvenim mrežama, kao i formulisanje predloga za unapređenje postojećih mehanizama za utvrđivanje odgovornosti i politike kažnjavanja za govor mržnje.

Aktivnosti u okviru projekta bile su podeljene na tri segmenta.

Prva grupa aktivnosti podrazumevala je prikupljanje informacija o govoru mržnje i pokretanje odgovarajućih mehanizama zaštite. Druga grupa aktivnosti predviđala je uspostavljanje saradnje sa relevantnim institucijama koje su nadležne za suzbijanje govora mržnje i analizu njihove dosadašnje prakse. Treća grupa aktivnosti bila je usmerena na izradu dokumenta sa preporukama za unapređenje politike kažnjavanja za govor mržnje na Internetu koja bi doprinela izmeni politike nekažnjavanja ali i obaveštenost javnosti o zastupljenosti govora mržnje i ekstremizma na internetu kao i načina zaštite od takvih postupaka.

Tokom sprovođenja aktivnosti projektni tim je ostvario veoma dobru komunikaciju i saradnju sa institucijom Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i Savetom za štampu. Odluke i mere koje su ova tela donela po pritužbama i žalbama Beogradskog centra za ljudska prava predstavljaju značajan korak u borbi protiv govora mržnje na internetu.

Takođe, projektni tim duguje veliku zahvalnost Luki Mihajloviću, Mini Poznanović, Sari Dereti i Centru za nove medije LIBER koji su imali važnu ulogu u prikupljanju i analizi podataka koji su korišćeni u ovoj publikaciji.

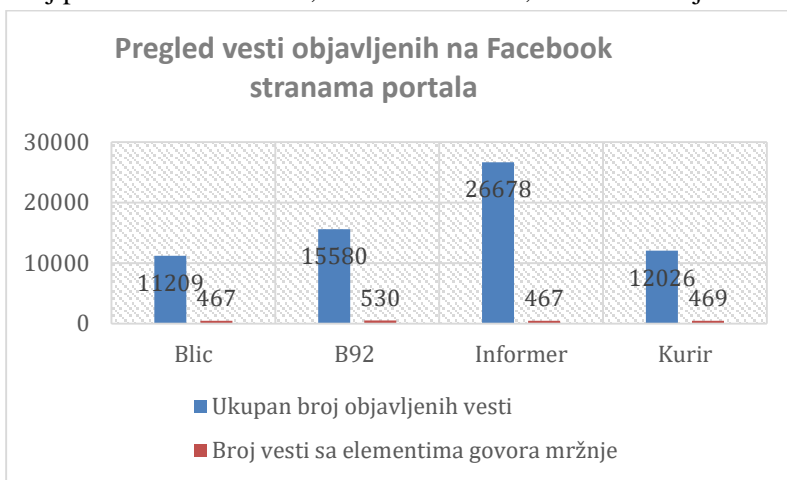
II METODOLOGIJA I ANALIZA MEDIJSKOG I KORISNIČKI GENERISANOG SADRŽAJA

Tokom realizacije projekta, projektni tim je prikupljao i analizirao informacije o zastupljenosti govora mržnje na internetu, sa ciljem pokretanja odgovarajućih mehanizama zaštite. Samo prikupljanje i analiza komentara rađena je u nekoliko faza. U prvoj fazi, CNM Liber je bio zadužen za prikupljanje podataka uz pomoć softvera. Proces prikupljanja podataka je bio automatizovan, po unapred zadatim kriterijumima. Nakon toga, obrada podataka se obavljala „ručno“, odnosno, analiziranjem svakog pojedinačnog primera objave, po varijabilama koje su zadate. Sledeća faza podrazumevala je dubinsku analizu vesti i komentara koji su ukazivali na mogućnost postojanja govora mržnje, kako bi se odabrali strateški slučajevi na kojima mogu da se testiraju tri mehanizma zaštite od govora mržnje na internetu: pritužba Povereniku za zaštitu ravnopravnosti, žalba Savetu za štampu i krivična prijava. Tokom trajanja projekta, podneto je šest pritužbi, tri žalbe, i četiri krivične prijave.

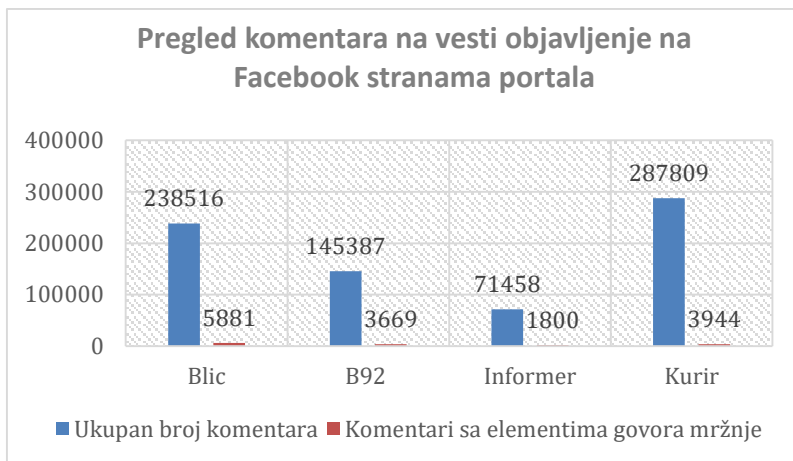
U periodu od novembra 2017. do septembra 2018. godine pregledano je ukupno 65493 vesti koje su odabrani internet portali (Blic, B92, Informer i Kurir) delili na svojim zvaničnim Facebook stranama, odnosno 743170 komentara koje su pojedinci ostavljali na ove vesti. Za dalju, dubinsku analizu od strane projektnog tima uzeti su oni komentari koji su označeni

kao „sumnjivi“ zbog toga što sadrže reči ili izraze koji ukazuju na mogućnost postojanja govora mržnje. Govor mržnje prepoznat je u 1933 objavljene vesti na Facebook-u (2.95%), odnosno u 15294 komentara na ove vesti (2.06%). Treba istaći da je kontrola i regulacija komentara na vesti koje su objavljene na samim internet portalima u velikoj meri delotvorna, odnosno da se uglavnom ne mogu pronaći uvredljivi i diskriminatorni komentari, dok sa vestima koje ovi portali objave na svojim društvenim mrežama to nije slučaj.

Na sledećem grafikonu možemo videti broj vesti koje su internet portali objavili na svojim Facebook stranama, i broj vesti u kojima je prepoznat govor mržnje. Od ukupnog broja vesti koje je objavio informativni portal Blic na svojoj Facebook strani, govor mržnje je prepoznat u 4.17%; kod B92 taj procenat iznosi 3.4%, Informera 1.75%, a kod Kurira je 3.9%.

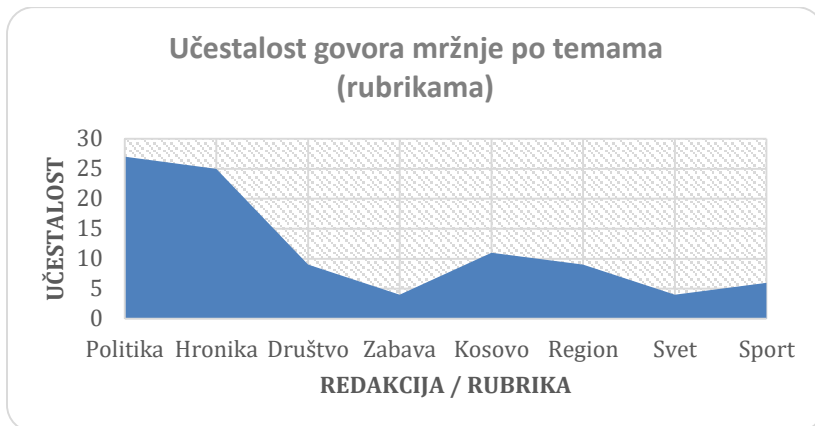

Kada govorimo o komentarima koje posetioci ovih Facebook strana ostavljaju na podeljene vesti, situacija je sledeća: 2.47% komentara na Facebook strani Blica ima elemente govora mržnje, 1.37% komentara na vestima objavljenim na Facebook strani Kurira, dok procenat komentara sa elementima govora mržnje na vestima koje se objavljuju na Facebook stranama B92 i Informer iznosi po 2.52%.

Na učestalost diskriminatornih komentara i širenje netrpeljivosti utiče način na koji su sami tekstovi napisani, odnosno u kojoj meri imaju naglašen negativan kontekst prema određenim grupama. Takođe, prepoznato je da se na određene teme više ili manje reaguje, odnosno da su komentari sa elementima govora mržnje zastupljeniji na vestima koje pripadaju određenoj rubrici. Zato je urađena analiza osam najčešćih tema (rubrika) na internet portalima koje „trigeruju“ govor mržnje, pri čemu možemo zaključiti da su teme koje najčešće izazivaju ovu vrstu komentara politika (27%), hronika (25%) i Kosovo (11%). Ovo je posebno primetno

u vestima koje se odnose na dnevno političke teme, a naročito ukoliko se one tiču odnosa Srbije sa Kosovom, Hrvatskom, Albanijom i Bosnom i Hercegovinom, kada su izraženi diskriminatorni komentari upućeni pripadnicima ovih etničkih zajednica.

Kada govorimo o osnovu govora mržnje kao oblika diskriminacije, detaljnom analizom vesti i komentara možemo zaključiti da su najčešći osnov diskriminacije nacionalna pripadnost ili etničko poreklo, seksualna orijentacija, članstvo u političkim, sindikalnim ili drugim organizacijama ili političko ubeđenje. Takođe, primećen je značajan broj slučajeva diskriminacije na osnovu pola, izgleda, rase i starosne dobi.

III PRAVNI OKVIR KOJI UREĐUJE GOVOR MRŽNJE

3.1. Govor mržnje u najvišem pravnom aktu

Član 18 Ustava propisuje da se odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. Zato i međunarodni dokumenti te praksa tela koja nadziru primenu tih standarda, makar načelno imaju primat u odnosu na nacionalno zakonodavstvo i predstavljaju svojevrсни „putokaz” kako se tumači određeno ograničenje, pa i ono uvedeno zbog govora mržnje. Pitanje govora mržnje je uvek povezano ili sa pitanjem *ograničenja prava na slobodu izražavanja* ili sa pitanjem *zloupotrebe prava*. U tom smislu bi trebalo pomenuti opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava koja se dotiču ovog pitanja.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima nastala pod okriljem UN, iako politički dokument, zbog svoje opšte prihvaćenosti i dugotrajnosti se može tretirati kao „opšteprihvaćeno pravilo međunarodnog prava”. Član 19 ove Deklaracije propisuje da svako ima pravo na slobodu izražavanja, koja obuhvata i pravo da se ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obaveštenja i ideje, bilo kojim sredstvima i bez

obzira na granice. Sa druge strane, član 29 Deklaracije propisuje i ograničenja prava i sloboda, navodeći, između ostalog da ograničenja moraju da budu propisana zakonom „isključivo u cilju obezbeđenja potrebnog priznanja i poštovanja prava i sloboda drugih, kao i zadovoljavanja pravičnih zahteva morala, javnog poretka i opšteg blagostanja u demokratskom društvu”, kao i da se prava i slobode ni u kom slučaju ne mogu ostvarivati protivno ciljevima i načelima UN. Na kraju, član 30 Deklaracije propisuje da se nijedna odredba te Deklaracije ne može tumačiti kao pravo za ma koju državu, grupu ili lice da obavlja bilo koju delatnost ili da vrši bilo kakvu radnju usmerenu na rušenje prava i sloboda koja su u njoj sadržani.

Odredbe o ograničenju i zloupotrebi prava su svoje mesto našle i u najbitnijem univerzalnom izvoru prava ljudskih prava: Pakt UN o građanskim i političkim pravima, kao i, za nas, najrelevantnijem regionalnom izvoru: Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama.

Član 19 Pakta UN o građanskim i političkim pravima propisuje da niko ne sme da bude uznemiravan zbog svog mišljenja te da svako ima pravo na „slobodu traženja, primanja i širenja obaveštenja i ideja putem štampe ili u umetničkom obliku, ili ma kojim drugim sredstvom po svom izboru“, a da korišćenje pomenutog prava povlači za sobom posebne dužnosti i odgovornosti, pa se može podvrgnuti izvesnim ograničenjima koja „ipak moraju biti utvrđena zakonom i koja su neophodna: a) za poštovanje prava ili ugleda drugih lica; b) za zaštitu nacionalne bezbednosti ili javnog poretka, ili javnog zdravlja ili morala.“ Član 20 Pakta propisuje da će se svaka propaganda u korist rata zakonom zabraniti, a isto važi i za „svako zagovaranje nacionalne, rasne ili verske mržnje koje predstavlja

podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje“. Član 46 istog dokumenta propisuje da se nijedna odredba tog Pakta neće tumačiti tako da vređa odredbe Povelje UN i ustava specijalizovanih agencija u okviru UN u odnosu na pitanja kojima se bavi Pakt.

Član 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama u stavu 1, između ostalog, propisuje da svako ima pravo na slobodu izražavanja, što uključuje „slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice“, dok stav 2 istog člana propisuje sledeće: „pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva“. Član 17 iste konvencije izričito zabranjuje zloupotrebu prava navodeći da se ništa u toj Konvenciji ne može tumačiti tako da podrazumeva pravo bilo koje države, grupe ili lica da se upuste u neku delatnost ili izvrše neki čin usmeren na poništavanje bilo kog od navedenih prava i sloboda ili na njihovo ograničavanje u većoj meri od one koja je predviđena samom Konvencijom.

Ustav Republike Srbije pravi navedene međunarodne izvore prava te u članu 46 jemči slobodu mišljenja i izražavanja, kao i slobodu da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način traže, primaju i šire obaveštenja i ideje i navodi da se sloboda izražavanja može zakonom ograničiti, ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih, čuvanja

autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije.

Iz citiranih dokumenata koji imaju karakter najviših pravnih pravila, može se zaključiti da je govor mržnje pozicioniran ili kao *ograničenje prava na slobodu izražavanja* ili kao *zloupotreba prava na slobodu izražavanja*. Taj put sledi na primer i praksa Evropskog suda za ljudska prava koji se stara o primeni EK. Kada se tretira kao ograničenje prava, suštinski mora da bude propisan zakonom da je kao ograničenje neophodan u demokratskom društvu, radi zaštite osnovnih vrednosti tog društva i uz obaveznu srazmernost tog ograničenja cilju koji se želi postići (parafrazirani test 3 kriterijuma). Pri tome, radi se o standardu koji je vremenski i kulturološki rastegljiv i zavisi od opšteg pravila da se dostignuti nivo ljudskih prava ne može smanjivati. Ako se pravo na slobodu izražavanja tretira kao jedan od fundamentalnih principa demokratskog društva, ograničenjima, pa čak i onim koji su usmereni na prevenciju govora mržnje se mora pristupiti jako oprezno, jer pozivanje na govor mržnje može lako da postane efikasno sredstvo cenzure ako se dostignuti standardi ne primenjuju adekvatno i dosledno, što pokazuju i „lutanja“ prakse. Dodatni problem je što u datom sistemu tako postaje nemoguće dati univerzalnu definiciju govora mržnje, te se procena postojanja „nedozvoljenog izražavanja“ vrši *ad hoc*.

Imajući u vidu da se u smislu člana 19 Ustava Republike Srbije, između ostalog propisuje da se dostignuti nivo ljudskih i manjinskih prava „ne može smanjivati“, te da su pri ograničavanju ljudskih i manjinskih prava, svi državni organi, a naročito sudovi, dužni „da vode računa o suštini prava koje se ograničava, važnosti svrhe ograničenja, prirodi i obimu ograničenja, odnosu ograničenja sa svrhom ograničenja i o tome da li postoji način da se svrha ograničenja postigne manjim ograničenjem

prava”. Upravo u tim odredbama o ograničenju ljudskih prava bi trebalo tražiti mesto „govora mržnje” u pravnom poretku, te iz standarda koji se tiču dozvoljenosti ograničenja prava na slobodu izražavanja, eventualno pronaći i pravnu definiciju govora mržnje.

Treba i istaći i da pravo na slobodu izražavanja predstavlja „temelj demokratskog društva”, te da ne štiti samo „informacije ili ideje koje su dobro primljene ili koje se tretiraju kao neuvredljive ili neutralne, nego i one koje vređaju, šokiraju ili uznemiravaju državu ili bilo koji deo stanovništva”,³ te da to „zahtevaju pluralizam, tolerancija i otvorenost bez kojih nema demokratskog društva.”⁴ Sa druge strane „... tolerancija i jednako poštovanje dostojanstva svih ljudskih bića konstituišu temelje demokratskog i pluralističkog društva. Zbog toga, načelno može se smatrati neophodnim da se u određenim demokratskim društvima sankcionišu ili spreče sve forme izražavanja koje šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju mržnju koja se zasniva na netoleranciji...”⁵ Dakle, praksa

³ Presuda u slučaju *Handisajd protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (Handyside v. the United Kingdom) od 7. decembra 1976, stav 49, koja je dostupna na internet stranici pretraživača prakse ESLJP – HUDOC, putem sledećeg linka: <https://bit.ly/2NNYrai>, citirano po dokumentu ESLJP Fact Sheet – Hate Speech, koji je dostupan na internet stranici ESLJP, putem sledećeg linka: <https://bit.ly/2NLQ7rF>.

⁴ *Ibid.*

⁵ Presuda u slučaju *Erbakan protiv Turske* (Erbakan v. Turkey) od 6. jula 2006, stav 56, koja je dostupna na internet stranici pretraživača prakse ESLJP – HUDOC, putem sledećeg linka: <https://bit.ly/2DAJG64>, citirano po dokumentu ESLJP Fact Sheet – Hate Speech, koji je dostupan na internet stranici ESLJP, putem sledećeg linka: <https://bit.ly/2NLQ7rF>.

ESLJP ukazuje da postoji potreba u demokratskom društvu da se štiti slobodno izražavanje, čak i ono koje preteruje, vređa, šokira ili uznemirava, ali i dozvoljava mogućnost sankcionisanja i sprečavanja govora mržnje. Ipak, ne postoji „univerzalna formula” koja će u svakoj situaciji dati odgovor na pitanje kada dozvoljeno slobodno izražavanje ideja, informacija i mišljenja (koje preteruje, vređa, šokira ili uznemirava) prerasta u podsticanje diskriminacije, mržnje ili nasilja protiv lica ili grupe lica zbog njihovog (stvarnog ili pretpostavljenog) ličnog svojstva.

3.2. Zakoni koji uređuju govor mržnje

3.2.1 Zakon o zabrani diskriminacije

Krovni zakon koji uređuje pitanje govora mržnje je Zakon o zabrani diskriminacije (ZZD) koji govor mržnje prepoznaje kao oblik diskriminacije. Član 11 tog zakona propisuje da je zabranjeno izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti, ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola i na drugi način.

Radnja izvršenja govora mržnje predstavlja govor u najširem smislu – izražavanje ideja, informacija i mišljenja, usmeno ili pismeno, izričito ili konkludentnim radnjama, neposredno ili posredno, preko elektronskih ili štampanih medija. Takvo izražavanje uvek mora biti javno, međutim, element javnost ne mora da bude naročito izražen. Bitno je da je govor mržnje upućen drugima s ciljem delovanja prema trećima. Delovanje prema trećima nije vrednosno neutralno, već je po definiciji negativno i

podrazumeva izazivanje i širenje mržnje i nasilja ili diskriminacije u najširem smislu.

Ovde bi trebalo pomenuti i pojedine oblike teške diskriminacije koje prepoznaje član 13 Zakona, i to „izazivanje i podsticanje neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti po osnovu nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, jezika, političkog opredeljenja, pola, rodnog identiteta, seksualnog opredeljenja i invaliditeta”, „propagiranje diskriminacije putem javnih glasila”, „diskriminacija lica po osnovu dva ili više ličnih svojstava (višestruka ili ukrštena diskriminacija)”, „diskriminacija koja je izvršena više puta (ponovljena diskriminacija) ili koja se čini u dužem vremenskom periodu (produžena diskriminacija) prema istom licu ili grupi lica”, kao i diskriminacija koja dovodi do teških posledica po diskriminisanog, druga lica ili imovinu, a naročito ako se radi o kažnjivom delu kod koga je pretežna ili isključiva pobuda za izvršenje bila mržnja, odnosno netrpeljivost prema oštećenom koja je zasnovana na njegovom ličnom svojstvu.

Pravna sredstva koja ovaj Zakon prepoznaje su:

- **Pritužba Povereniku, Mišljenje o povredi prava zajedno sa preporukom za otklanjanje povrede**, na osnovu pritužbe lica koje tvrdi da je doživelo diskriminaciju, i to ako nije pokrenut postupak pred sudom (član 39). Pred Poverenikom se može voditi postupak zbog povreda odredaba Zakona o zabrani diskriminacije. On je uređen odredbama ovog Zakona, odredbama Poslovnika o radu institucije Poverenika, a na njega se shodno primenjuju i odredbe Zakona o opštem upravnom postupku.

- **Sudska zaštita:** Tužba u parničnom postupku⁶ kojom može da se zahteva: zabrana izvršenja radnje od koje pretil diskriminacija, zabrana daljeg vršenja radnje diskriminacije, odnosno zabrana ponavljanja radnje diskriminacije; utvrđenje da je tuženi diskriminatoriski postupao prema tužiocu ili drugome; izvršenje radnje radi uklanjanja posledica diskriminatoriskog postupanja; naknada materijalne i nematerijalne štete; objavljivanje presude

⁶ Po prirodi stvari ovo pravno sredstvo bi bilo najadekvatnije za ostvarivanje prava diskriminiranih osoba. Ipak, ovaj projekat je imao za cilj da adresira načine reakcije na govor mržnje u kontekstu njegovog širenja na internetu, preko tzv, korisnički generisanog sadržaja (komentara), gde često nije moguće ni odrediti identitet lica koje širi govor mržnje (samim tim je otežano podnošenje tužbe u parničnom postupku jer se ne zna protiv kog lica je treba podneti). Pored toga, sam parnični postupak u slučaju govora mržnje, čak i da je poznat identitet (i da postoji mogućnost da se vodi protiv medija kao kanala distribucije) nije dovoljno efikasno pravno sredstvo imajući u vidu dugotrajnost ovog postupka. Zato je prevashodno izabran mehanizam pred Poverenikom (kao specifičan mehanizam predviđen Zakonom o zabrani diskriminacije, koji je brži - iako i kod tog mehanizma postoji isti problem utvrđivanja identiteta), krivična prijava javnom tužiocu (koje ima mogućnost da preko policije sazna identitet osumnjičenog i preduzme mere ako postoje elementi bića krivičnog dela, mada se i ovde postavlja pitanje efikasnosti) i žalba Savetu za štampu koji poseduje mehanizam da utvrdi da su mediji postupali suprotno Kodeksu time što su nisu reagovali na zabranjen govor i što se on našao na platformama putem kojih distribuiraju korisnički generisani sadržaj (koji ne poseduje mehanizam prinudnog izvršenja, ali je jako brz).

donete. Postupak se sprovodi po pravilima Zakona o parničnom postupku, s tim da je hitan.

- **Prekršaji:** Zakonom su predviđene novčane kazne za kršenje pojedinih odredaba Zakona. Prekršajni sud pokreće i vodi postupak na osnovu prekršajne prijave koju može podneti oštećeni ili ovlašćeno lice.

3.2.2. Zakon o javnom informisanju i medijima

Zakon o javnom informisanju i medijima prati pojam govora mržnje koji je prihvaćen u izvorima međunarodnog prava i Ustavu Republike Srbije. Članom 75 ovog Zakona govor mržnje je zabranjen te se idejama, mišljenjem, odnosno informacijama, koje se objavljuju u medijima ne sme podsticati diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, polu, zbog njihove seksualne opredeljenosti ili drugog ličnog svojstva, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo. Ne postoji povreda zabrane govora mržnje u slučaju da je prethodno navedena informacija predstavlja deo novinarskog teksta, a objavljena je 1) bez namere da se podstiče na diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica, posebno ako je takva informacija deo objektivnog novinarskog izveštaja; ili 2) s namerom da se kritički ukaže na diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica ili na pojave koje predstavljaju ili mogu da predstavljaju podsticanje na takvo ponašanje.

Na ovom mestu treba pomenuti i institut zabrane distribucije informacije. Zakonom o javnom informisanju i medijima je propisana sloboda distribucije domaćih i stranih medija i medijskih sadržaja. Sloboda

distribucije obezbeđuje javnosti pristup mediju i medijskom sadržaju u distributivnoj mreži, bez obzira na sredstva kojima se medij čini dostupnim javnosti. U pojedinim situacijama distribucija se može odbiti ili zabraniti. Ukoliko se medij distribuira bez impresuma distributer ima pravo da odbije da distribuira. Za slučaj da je distributer prihvatio da distribuira sadržaj bez impresuma te dođe do spora povodom informacija koje su distribuirane, odgovornost će snositi i distributer. Članom 59. propisano je da na predlog nadležnog javnog tužioca, nadležni sud može zabraniti distribuciju informacije ili drugog medijskog sadržaja ako je to neophodno u demokratskom društvu i ako se u informaciji poziva na: akt neposrednog nasilnog rušenja ustavnog poretka, odnosno; akt neposrednog nasilja prema licu ili grupi na osnovu rase, nacionalne pripadnosti, političke pripadnosti, veroispovesti, seksualne opredeljenosti, invaliditeta ili drugog ličnog svojstva, a od objavljivanja informacije neposredno preči ozbiljna i nepopravljiva posledica čije se nastupanje ne može sprečiti na drugi način.

Na predlog nadležnog javnog tužioca, nadležni sud može doneti rešenje o privremenoj zabrani distribucije informacije do pravnosnažne odluke o zabrani. Postupak je hitan te na predlog nadležnog javnog tužioca, nadležni sud, koji je dužan da u roku od šest sati odluči o predlogu, može doneti rešenje o privremenoj zabrani distribucije informacije do pravnosnažne odluke o zabrani. Pretres po predlogu za zabranu mora se održati u roku od 24 sata od trenutka prijema predloga. Rešenje o predlogu za zabranu sud donosi odmah po završenom pretresu, a predsednik veća objavljuje ga bez odlaganja. Ako sud odbije predlog za zabranu, izdavač ima pravo na naknadu štete koja je prouzrokovana neosnovanom privremenom zabranom.

Trebalo bi napomenuti da je ovaj institut preuzet iz ranijeg medijskog zakonodavstva koje je pravljeno ipak u odnosu na tradicionalne medije (štampu, radio i televiziju), koji nisu imali ovaj stepen interakcije niti prepoznavali korisnički generisani sadržaj. Zato je pitanje da li je uopšte primenjiv kod komentara.

3.2.3. Krivičnopravna zaštita

Krivični zakonik inkriminiše radnje koje suštinski predstavljaju govor mržnje tako što propisuje krivična dela i sankcije za izvršenje krivičnih dela. Osnovni oblik krivičnog dela *Izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti*, iz člana 317 Krivičnog zakonika, čini lice koje izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili versku mržnju, ili netrpeljivost među narodima ili etničkim zajednicama koje žive u Srbiji. Kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela podrazumeva da je osnovni oblik dela učinjen prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skrnavljenjem spomenika, spomen-obeležja ili grobova. Poseban kvalifikovan oblik čini lice koje delo vrši zloupotrebom položaja ili ovlašćenja ili ako je usled tih dela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posledica za zajednički život naroda, nacionalnih manjina ili etničkih grupa koje žive u Srbiji. Za postojanje ovog krivičnog dela je bitno, da umišljaj okrivljenog obuhvata svest da svojim radnjama može izazvati nacionalnu, rasnu ili versku mržnju i netrpeljivost, s tim da nije neophodno da ona bude i izazvana. Bitno je da se radi o radnjama koje objektivno

moгу izazvati takvu posledicu i to treba utvrditi u svakom konkretnom slućaju.⁷

Krivićno delo koje takođe sadrži obeleđa govora mržnje jeste krivićno delo *rasne i druge diskriminacije* iz člana 387 Krivićnog zakonika. Osnovni oblik ovog krivićnog dela ćini lice koje na osnovu razlike u rasi, boji kođe, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etnićkom poreklu ili nekom drugom lićnom svojstvu krši osnovna ljudska prava i slobode zajamćena opšteprihvaćenim pravilima mećunarodnog prava i ratifikovanim mećunarodnim ugovorima od strane Srbije. Postoji i nekoliko posebnih oblika ovog krivićnog dela. Naime, kazniće se i lice koje vrši proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi; lice koje širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagira rasnu mržnju ili podstiće na rasnu diskriminaciju; lice koje širi ili na drugi naćin ućini javno dostupnim tekstove, slike ili svako drugo predstavljanje ideja ili teorija koje zagovaraju ili podstrekavaju mržnju, diskriminaciju ili nasilje, protiv bilo kojeg lica ili grupe lica, zasnovanih na rasi, boji kođe, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etnićkom poreklu ili nekom drugom lićnom svojstvu; lice koje javno odobrava, negira postojanje ili znaćajno umanjuje tećinu genocida, zloćina protiv ćovećnosti i ratnih zloćina ućinjenih protiv grupe lica ili ćlana grupe koja je odrećena na osnovu rase, boje kođe, vere, porekla, drćzavne, nacionalne ili etnićke pripadnosti, na naćin koji mođe dovesti do nasilja ili izazivanja mržnje prema takvoj grupi lica ili ćlanu te grupe, ukoliko su ta krivićna dela utvrćena pravnosnaćnom presudom suda u Srbiji ili Mećunarodnog krivićnog suda; i lice koje javno preti da će, protiv lica ili grupe lica zbog

⁷ Rešenje Vrhovnog suda Srbije, Kžm. 88/2009 od 8.6.2009. godine (Pravna baza Paragraf)

pripadnosti određenoj rasi, boji kože, veri, nacionalnosti, etničkom poreklu ili zbog nekog drugog ličnog svojstva, izvršiti krivično delo za koje je zaprećena kazna zatvora veća od četiri godine zatvora.

3.2.4. Zakon o elektronskim medijima

Opšti pravni okvir u oblasti elektronskih medija reguliše Zakon o elektronskim medijima.⁸ Ovaj Zakon je takođe usklađen sa gorepomenutim pravilima međunarodnog i unutrašnjeg prava te propisuje zabranu govora mržnje. Naime, Regulator (Regulatorno telo za elektronske medije) je dužan da se stara da programski sadržaj pružaoca medijske usluge ne sadrži informacije kojima se podstiče, na otvoren ili prikriven način, diskriminacija, mržnja ili nasilje zbog rase, boje kože, predaka, državljanstva, nacionalne pripadnosti, jezika, verskih ili političkih ubeđenja, pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, imovnog stanja, rođenja, genetskih osobenosti, zdravstvenog stanja, invaliditeta, bračnog i porodičnog statusa, osuđivanosti, starosne dobi, izgleda, članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugih stvarnih, odnosno pretpostavljenih ličnih svojstava.

Sloboda prijema i reemitovanja sadržaja medijskih usluga iz drugih država u Republici Srbiji zajemčena potvrđenim međunarodnim ugovorima. Međutim, Regulator može privremeno ograničiti slobodu prijema i reemitovanja audio-vizuelne medijske usluge u slučaju da je to neophodno radi očuvanja javnog poretka, a posebno radi sprečavanja izvršenja, istrage, otkrivanja i gonjenja učinioca krivičnog dela, zaštite maloletnih lica, *radi sprečavanja podsticanja mržnje zasnovane na rasi, polu, verskoj ili nacionalnoj pripadnosti i povreda ljudskog dostojanstva*, iz razloga

⁸ Službeni glasnik RS, br. 83/14 i 6/16 – drugi zakon.

zaštite javnog zdravlja, razloga javne bezbednosti, nacionalne bezbednosti i odbrane, zaštite potrošača, uključujući i investitore, u slučaju ozbiljnog kršenja odnosno pretnje kršenjem navedenih interesa, i srazmerno interesima o kojima je u konkretnom slučaju reč.

3.3 Pravna odgovornost internet portala u odnosu na korisnički generisane sadržaje

Mogućnost korisnika informativnih portala da pored čitanja medijskog sadržaja i aktivno participiraju u javnoj debati putem postavljanja komentara (i drugih oblika korisnički generisanog sadržaja) je značajno promenila princip pružanja medijske usluge u tehničkom smislu i smislu interakcije medija i njegove publike. Ta interaktivnost se još više razvila kada su mediji postali aktivni na društvenim mrežama (kreiranjem sopstvenih naloga i stranica na društvenim mrežama koje koriste za plasiranje medijskih sadržaja). Sa druge strane, odgovornost medija za sadržaj nije se promenila, budući da medijski zakoni ne razlikuju korisnički generisani sadržaj od sadržaja koji je kreirao sam medij, i, makar načelno, se zajednički tretiraju kao „urednički oblikovani sadržaj”. U tom smislu, i u odnosu na odgovornost za štetu nastalu objavljivanjem komentara odgovara izdavač medija (po osnovu objektivne odgovornosti), i eventualno odgovorni urednik i novinar (ako postoji njihova krivica).

Član 101 Zakona o javnom informisanju i medijima (ZJIM)⁹ propisuje da ako se objavljivanjem informacije (između ostalog) povređuje zabrana govora mržnje, tužbom se može zahtevati: 1) utvrđivanje da je objavljivanjem informacije, odnosno zapisa povređeno pravo odnosno

⁹ Službeni glasnik RS, broj 83/14, 58/2015 i 12/2016 - autentično tumačenje.

interes; 2) propuštanje objavljivanja, kao i zabrana ponovnog objavljivanja informacije odnosno zapisa; 3) predaja zapisa, uklanjanje ili uništenje objavljenog zapisa (brisanje video zapisa, brisanje audio zapisa, uništenje negativa, odstranjenje iz publikacije i slično). Po članu 102 ZJIM, ovu tužbu može podneti lice koje je lično povređeno objavljivanjem informacije, odnosno zapisa ili pravno lice čija delatnost ima za cilj zaštitu ljudskih prava (baš kada se radi o govoru mržnje).

Kada se radi o naknadi štete, član 112 Zakona o javnom informisanju i medijima propisuje da lice na koje se odnosi informacija čije je objavljivanje u skladu sa zakonom zabranjeno, a koje zbog objavljivanja trpi štetu, ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete u skladu sa opštim propisima i odredbama tog zakona, nezavisno od drugih sredstava pravne zaštite koja tom licu stoje na raspolaganju. Informacije koje sadrže govor mržnje su zabranjene, a ako zbog objavljivanja takvih informacija nastane šteta, lice koje je pogođeno može da zahteva naknadu štete. I u tom slučaju nije bitan izvor informacije (korisnik ili medij). Član 113 ZJIM propisuje da urednik i odgovorni urednik odgovaraju samo ako se dokaže da je šteta nastala njihovom krivicom, a član 114 da izdavač medija odgovara bez obzira na krivicu (objektivna odgovornost), odnosno čim se dokaže da je objavljivanjem informacije povređeno pravo.

ZJIM govori generično o „informaciji” koja je objavljena, pa u tom smislu ne pravi razliku između korisnički generisanog sadržaja i informacije koja je originalno nastala od medija. Drugim rečima, izdavač medija, načelno, ne bi trebalo da se oslobodi odgovornosti pozivanjem isključivo na činjenicu da nije kreirao informaciju.

Sa druge strane, u kontekstu odgovornosti je značajno razjasniti položaj tzv. posrednika u prenosu informacije, koji imaju karakter pružalaca usluga informacionog društva po Zakonu o elektronskoj trgovini.¹⁰

Shodno članu 3 Zakona o elektronskoj trgovini, pružalac usluga informacionog društva je pravno lice ili preduzetnik, kao i fizičko lice koje ima svojstvo trgovca u skladu sa zakonom koji uređuje trgovinu, koje pruža usluge informacionog društva, odnosno usluge koja se pruža na daljinu, po pravilu uz naknadu putem elektronske opreme za obradu i skladištenje podataka, na lični zahtev korisnika usluga, a posebno trgovina putem Interneta, nuđenje podataka i reklamiranje putem Interneta, elektronski pretraživači, kao i omogućavanje traženja podataka i usluga koje se prenose elektronskom mrežom, obezbeđivanje pristupa mreži ili skladištenje podataka korisnika usluga.

Član 16 istog zakona propisuje da pružalac usluga **koji prenosi elektronske poruke koje mu je predao korisnik usluga**, nije odgovoran za sadržaj poslate poruke i njeno upućivanje, ako nije: 1) inicirao prenos; 2) izvršio odabir podataka ili dokumenata koji se prenose; 3) izuzeo ili izmenio podatke u sadržaju poruke ili dokumenata; 4) odabrao primaoca prenosa, s tim da prenos i pružanje pristupa porukama mora biti obavljen na način koji omogućava automatsko, posredničko i privremeno skladištenje prenetih poruka i u njima sadržanih podataka i moraju biti privremeno skladištene samo u vremenskom periodu koji je neophodan za prenos poruka.

¹⁰ Službeni glasnik RS, br. 41/2009 i 95/2013.

U tom smislu, načelno se može problematizovati odgovornost portala za korisnički generisani sadržaj, budući da korisnik zaista predaje poruke koje se potom objavljuju. Ipak, većina portala koriste sistem moderacije, odnosno prethodnu proveru komentara u kontekstu njihove zabranjenosti i neusklađenosti sa pravilima korišćenja, što teško može da se podvede pod **“automatsko, posredničko i privremeno skladištenje prenetih poruka i u njima sadržanih podataka”**. Drugim rečima, prethodna kontrola podrazumeva određeni vid analize sadržaja i njegovog odobravanja za objavljivanje, pa samim tim internet portali ne mogu da se oslobode od odgovornosti ni pozivanjem na to da su posrednik u prenosu informacije, odnosno da su pružalac usluge informacionog društva, jer zapravo ne ispunjavaju uslove za oslobođenje od odgovornosti, ali i zbog toga što zakon koji uređuje medije ne pravi razliku u odnosu na izvor informacije - što je potvrđeno i u praksi.¹¹

¹¹ Među poznatijim su Presude Višeg suda u Novom Sadu i Apelacionog suda u Novom Sadu u slučaju Bogdan Vla protiv RDP 021, koji se upravo ticao pitanja odgovornosti jednog onlajn portala za komentare njegovih čitalaca. Videti više o slučaju u Izveštaju ANEM-a: Pravni monitoring Medijske scene u Srbiji – Izveštaj broj 56 za septembar 2014. godine, dostupno na internet stranici ANEM-a, putem sledećeg linka: <https://bit.ly/2G2Rkag>.

IV MEHANIZMI ZAŠTITE OD GOVORA MRŽNJE

4.1 Mehanizam krivičnopravne zaštite

4.1.1 Organizacioni aspekt krivičnopravne zaštite

Kako je cilj ove analize da targetira slučajeve govora mržnje koji se dešavaju u “online prostoru”, eventualna krivičnopravna zaštita se ostvaruje u krivičnom postupku koji sprovode državni organi određeni Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala¹² (u daljem tekstu: ZoVTK).

ZoVTK uređuje obrazovanje, organizaciju, nadležnost i ovlašćenja posebnih organizacionih jedinica državnih organa radi otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja za krivična dela određena ovim zakonom. Dakle, radi se o zakonu koji uređuje samo organizacioni aspekt krivičnopravne zaštite kod specifične grupe krivičnih dela.

Član 2 ZoVTK Visokotehnološki kriminal definiše kao vršenje krivičnih dela kod kojih se kao objekat ili sredstvo izvršenja krivičnih dela javljaju računari, računarski sistemi, računarske mreže, računarski podaci, kao i njihovi proizvodi u materijalnom ili elektronskom obliku, dok član 3 stav

¹² Službeni glasnik RS, br. 61/05 i 04/09.

I tačka 3) istog zakona, propisuje da se ZoVTK primenjuje i na krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina, polne slobode, javnog reda i mira i ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije, koja se zbog načina izvršenja ili upotrebljenih sredstava mogu smatrati krivičnim delima visokotehnološkog kriminala.

Krivično delo iz člana 317 KZ spada u grupu dela protiv Ustavnog uređenja i bezbednosti, dok krivično delo iz člana 387 formalno spada u grupaciju krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, ali budući da se njime takođe štite (ljudska) prava i slobode građana, pod uslovom da su izvršena putem računara, i ovo delo potpada pod nadležnost organa određenih ZoVTK.

ZoVTK određuje koji su državni organi nadležni za krivična dela koja potpadaju po VTK (za teritoriju cele Srbije), a to su:

- posebno odeljenje za borbu protiv VTK pri Višem javnom tužilaštvu u Beogradu, kao i Apelaciono tužilaštvo u Beogradu za postupanje po prigovoru na odbacivanje krivične prijave;
- služba za borbu protiv VTK pri Ministarstvu unutrašnjih poslova;
- Viši sud u Beogradu u prvom i Apelacioni sud u Beogradu u drugom stepenu.

4.1.2 Postupak krivičnopravne zaštite

Pravila krivičnog postupka su regulisana Zakonikom o krivičnom postupku.¹³ Krivična prijava za pomenuta krivična dela se podnosi posebnom odeljenju za borbu protiv VTK pri Višem javnom tužilaštvu u Beogradu, pismeno, usmeno ili drugim sredstvom. Ako je krivična prijava podneta policiji, nenadležnom javnom tužiocu ili sudu, oni će prijavu primiti i odmah dostaviti nadležnom javnom tužiocu.

Policija predstavlja svojevrsni „pomoćni organ“ tužilaštvu i sudu u krivičnom postupku, pa tako učestvuje u „predistražnom i istražnom postupku” primenjujući policijska ovlašćenja utvrđena Zakonikom o krivičnom postupku i postupa po nalogu i zahtevima javnog tužioca i suda, naročito radi otkrivanja krivičnog dela i učinioca.

Krivična prijava nije akt kojim se pokreće krivični postupak, nego ima karakter svojevrsnog obaveštenja nadležnom javnom tužiocu koji na osnovu nje proverava da li ima elementa krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti. U slučajevima kada iz same prijave proističe da prijavljeno delo nije krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti (po oceni nadležnog tužioca), da je nastupila zastarelost ili je delo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem ili postoje druge okolnosti koje trajno isključuju gonjenje, da ne postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, javni tužilac će takvu prijavu **odbaciti**. O odbacivanju prijave, kao i o razlozima za to, javni tužilac će obavestiti oštećenog (podnosioca prijave)

¹³ Službeni glasnik RS, b3 72/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.

u roku od osam dana i poučiti ga o njegovom pravu da podnese **prigovor neposredno višem tužilaštvu**.

Prigovor je pravno sredstvo koje stoji na raspolaganju oštećenom u slučaju odbacivanja krivične prijave, podnosi se u roku od 8 dana od dana kada je oštećeni primio obaveštenje i pouku o svojim pravima, a ukoliko oštećeni nije obavešten, može da podnese prigovor u roku od tri meseca od dana kada je javni tužilac odbacio prijavu, obustavio istragu ili odustao od krivičnog gonjenja. Neposredno viši javni tužilac (konkretno Apelaciono tužilaštvo u Beogradu) će u roku od 15 dana od dana prijema prigovora odbiti ili usvojiti prigovor rešenjem protiv kojeg nije dozvoljena žalba ni prigovor. Rešenjem kojim usvaja prigovor javni tužilac će izdati **obavezno uputstvo** nadležnom javnom tužiocu da preduzme, odnosno nastavi krivično gonjenje.

Za krivična dela iz člana 317 i 387 KZ relevantna su pravila tzv. skraćenog postupka (za krivična dela za koje je kao glavna kazna propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 8 godina zatvora). U toj vrsti postupka, formalno izostaje faza istrage, ali postoje određene dokazne radnje koje sprovodi javni tužilac (kada se pokreće po optužnom predlogu JT, za krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti).

Podnošenje optužnog predloga i ispitivanje usklađenosti tog optužnog predloga za zakonom predstavila tzv, fazu optuženja. Ispitivanje usklađenosti predloga vrši sudija pojedinac.

Nakon faze optuženja sledi faza glavnog pretresa i presuđenja, gde nadležni javni tužilac od organa krivičnog postupka postaje stranka u

postupku, a u ovoj fazi se zapravo izvode dokazi i odlučuje o predmetu optužnog akta.

Nakon ove faze sledi postupak po redovnim pravnim lekovima i eventualno vanrednim pravnim lekovima (u skladu sa zakonom predviđenim uslovima).

4.1.3. Analiza slučajeve govora mržnje za koje je projektni tim podneo krivične prijave

Projektni tim je podneo ukupno 4 krivične prijave za događaje koji po nalazu tog tima predstavljaju govor mržnje i imaju krivičnopravnu relevantnost, odnosno u kojima se ostvaruju i elementi bića pojedinih krivičnih dela. Od izabrana 4 slučaja, 3 krivične prijave su podnete protiv NN lica koja su na društvenim mrežama koristila naloge koji su podrazumevali pseudonime.

4.1.3.1. Slučaj Vjerice Radete

U slučaju Vjerice Radete, osim podnošenja pritužbe Povereniku, projektni tim je podneo i krivičnu prijavu. Krivična prijava je podneta jer su postojali osnovi sumnje da je zbog iznošenja pojedinih izjava putem tvitova¹⁴ osumnjičena izazivala i raspirivala nacionalnu i versku mržnju i netrpeljivost među narodima i etničkim zajednicama koje žive u Srbiji, zatim, javno negirala, odnosno značajno umanjila težinu genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina učinjenih protiv grupe lica koja je određena na osnovu vere, porekla, državne, nacionalne i etničke pripadnosti, na način koji može dovesti do nasilja ili izazivanja mržnje prema takvoj grupi lica, odnosno, vršila proganjanje organizacija ili

¹⁴ Za sadržaj spornih tvitova videti deo 3.2.3.1.3

pojedinaца zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi, čime je, po mišljenju projektnog tima izvršila krivična dela iz člana 317 stav 1 i 387 st. 2 i 3 KZ u sticaju.

Na osnovu informacija iz nadležnog tužilaštva, krivična prijava je zavedena, predmet je dodeljen postupajućem tužiocu kome je predmet iznet. Osim ovoga nema daljih informacija o statusu ovog predmeta.

4.1.3.2. Krivična prijava povodom komentara koji se tiče teksta „DETALJI INCIDENTA NA VOŽDOVCU Libijci se agresivno nabacivali devojci, a onda napali i komunalnu policajku“

Tekst „*DETALJI INCIDENTA NA VOŽDOVCU Libijci se agresivno nabacivali devojci, a onda napali i komunalnu policajku*“ koji je objavljen na internet portalu “Blic online”, kao i na Facebook stranici ovog medija je bio povod za brojne komentare većeg broja korisnika u kojima bi mogli da postoje elementi bića velikog broja krivičnih dela, između ostalog i:

- Povreda ravnopravnosti iz člana 128 st. 1 KZ;
- Ugrožavanje sigurnosti iz člana 138 st. 2 KZ;
- Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti iz člana 317 st. 2 KZ;
- Rasna i druga diskriminacija iz člana 387 st. 6. KZ;

Sporni korisnički generisani sadržaj (komentari) koji je bio povod za podnošenje krivične prijave je bio kreiran od različitih lica. Ti komentari su, između ostalog, pozivali na ubistvo migranata, njihovo proterivanje i organizovano batinanje, kao i na obračunavanje na svaki mogući način sa njima (vešanje, hranjenje somova, stavljanje u kavez). Pored ovoga, u komentarima postoji dosledan obrazac generalizacije gde se svi migranti

nazivaju divljacima, muslimanskim teroristima, koljačima i sl., koji se nikada neće uklopiti u našu civilizaciju. Istovremeno se u tim komentarima upozorava javnost da su migranti opasnost kojoj niko ne sme da izloži svoju decu jer bez razloga napadaju stanovnike Srbije te da će to da postane opšta pojava ako se nešto ne preduzme.

Na osnovu informacija iz nadležnog tužilaštva, krivična prijava je zavedena, predmet je dodeljen postupajućem tužiocu i dostavljen je zahtev MUP-u za prikupljanje obaveštenja da bi tužilac nastavio sa postupanjem u tom predmetu.

4.1.3.3. Krivična prijava povodom komentara na tekst „DRAMA U FRANCUSKOJ naoružani napadač drži ljude zarobljene u supermarketu“

Tekst „*DRAMA U FRANCUSKOJ naoružani napadač drži ljude zarobljene u supermarketu*“, koji je objavljen, između ostalog i na Facebook stranici portala „Blic Online“, bio je povod za NN lice da iznese veliki broj komentara koji bi se mogli karakterisati kao preteći, rasistički i diskriminatorni, kod kojih je bilo osnova sumnje da je izvršeno više krivičnih dela u sticaju, a naročito:

- Povreda ravnopravnosti iz člana 128 st. 1 KZ;
- Ugrožavanje sigurnosti iz člana 138 st. 2 KZ;
- Proganjanje iz člana 138a st. 1 tač. 2 i 4 KZ;
- Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti iz člana 317 st. 2 KZ;
- Rasna i druga diskriminacija iz člana 387 st. 6. KZ;
- Javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela iz člana 391a KZ.

Predmet je zaveden i dodeljen nadležnom tužiocu, koji je MUP-u poslao zahtev za prikupljanje obaveštenja. Nakon odgovora MUP-a, tužilac je preduzeo dalje radnje u postupku koje ukazuju na to da je NN lice identifikovano i da su protiv njega preduzete dodatne radnje (naredba za pretres).

4.1.3.4. Krivična prijava povodom pretnji Milošu Ćiriću

Tokom novembra 2017. godine neposredno nakon objavljivanja članka autora Miloša Ćirića, pod nazivom „Oprosti nam Fatima“ u dnevnim novinama „Danas“ i povodom njega, više lica je sa svojih naloga na društvenoj mreži „Twitter“, u vidu elektronskih poruka, uputilo autoru odnosnog članka niz pretećih, uvredljivih i diskriminatorских komentara.

Projektni tim je ocenio da postoje osnovi sumnje da je ovim komentarima izvršeno više krivičnih dela, uključujući i:

- Ugrožavanje sigurnosti iz člana 138 stav 3 KZ;
- Povreda ravnopravnosti iz člana 128 stav 1 KZ;
- Povreda slobode govora i javnog istupanja iz člana 148 stav 1 KZ;
- Proganjanje iz člana 138a st. 1 tač. 2 i 4 KZ;
- Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti iz člana 317 st. 2 KZ;
- Rasna i druga diskriminacija iz člana 387 st. 1 i 2 KZ.

Nadležno tužilaštvo je zavelo predmet i dodelilo ga nadležnom tužiocu, koji je poslao MUP-u zahtev za prikupljanje obaveštenja.

4.1.4. Postupanje tužilaštva u odabranim slučajevima

Dostupni podaci ne pružaju dovoljno materijala da se donese objektivna ocena o postupanju tužilaštva u pomenutim konkretnim slučajevima. Svi slučajevi se nalaze u fazi prekrivičnog postupka u kome tužilaštvo još uvek preduzima određene dokazne radnje. Drugim rečima, još uvek nema naznaka da li će krivične prijave biti odbačene ili će doći do pokretanja postupka (podnošenjem optužnog predloga). Budući da je od podnošenja krivičnih prijava prošlo već više od 6 meseci, ono što se može zaključiti je da mehanizam krivičnopravne zaštite nije dovoljno efikasno sredstvo koje bi dovelo do suzbijanja govora mržnje na društvenim mrežama, te da bi ga kao takvo trebalo koristiti u najekstremnijim slučajevima govora mržnje i to uvek paralelno sa drugim dostupnim mehanizmima.

4.2 Zaštita od govora mržnje pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti

4.2.1 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je samostalan i nezavisan inokosni državni organ ustanovljen Zakonom o zabrani diskriminacije 2009. godine. Bira ga Narodna skupština većinom glasova na period od 5 godina. Poverenik ima tri pomoćnika koji u skladu sa aktom o organizaciji i sistematizaciji poslova rukovode posebnim oblastima rada, a u vršenju nadležnost Povereniku pomaže i stručna služba.

Poverenik je specijalizovan državni organ čije su nadležnosti isključivo usmerene na unapređenje ostvarivanja ravnopravnosti svih građana i borbu protiv svih oblika diskriminacije. Kako bi obavljao ovaj zadatak, Zakon je Povereniku dao široka ovlašćenja. Tako, on može pokrenuti

parnični postupak podnošenjem tužbe ili podneti prekršajne prijave zbog povrede prava iz Zakona o zabrani diskriminacije. Ukoliko smatra da se u nekom slučaju stiču obeležja krivičnog dela Poverenik može podneti i krivičnu prijavu. Pored navedenih, „redovnih“ mehanizama zaštite, Zakon o zabrani diskriminacije predviđa jedan poseban mehanizam zaštite od diskriminacije uspostavljajući nadležnost Poverenika da prima i razmatra pritužbe zbog povreda odredaba ovog Zakona i daje mišljenja i preporuke u konkretnim slučajevima i izriče mere. U cilju unapređenja ostvarivanja ravnopravnosti, Poverenik još prati sprovođenje zakona i drugih propisa, inicira donošenje ili izmenu propisa radi sprovođenja i unapređivanja zaštite od diskriminacije, daje mišljenje o odredbama nacrtu zakona i drugih propisa koji se tiču zabrane diskriminacije, upozorava javnost na najčešće, tipične i teške slučajeve diskriminacije i preporučuje javnoj vlasti i drugim licima mere za ostvarivanje ravnopravnosti.

4.2.2 Postupak pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti

Pred Poverenikom se može voditi postupak zbog povreda odredaba Zakona o zabrani diskriminacije.¹⁵ On je uređen odredbama ovog Zakona, odredbama Poslovnika o radu institucije Poverenika, a na njega se shodno primenjuju i odredbe Zakona o opštem upravnom postupku.

Pritužbu Povereniku može podneti svako fizičko lice, grupa lica ili pravno lice koje smatra da je pretrpelo diskriminaciju. Organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava takođe mogu podneti pritužbu Povereniku uz

¹⁵ Treba napomenuti da od tela koja se bave zaštitom od diskriminacije u Evropi nemaju sva u mandatu zaštitu u slučajevima govora mržnje. Od ukupno 49 tela iz 36 zemalja, 25 tela iz 21 zemlje ima ovu nadležnost. Videti više na interent stranici Equinet: <https://bit.ly/2QrCm2y>.

saglasnost i u ime lica koje smatra da je diskriminirano, dok ova saglasnost nije neophodna ukoliko organizacija podnosi pritužbu u ime grupe lica.

Pritužba se mora podneti u pisanoj formi, a izuzetno i usmeno na zapisnik. Ona mora biti potpisana, a uz nju se Povereniku dostavljaju i dokazi o pretrpljenoj diskriminaciji. Pritužba treba da bude sažeta i razumljiva i da sadrži podatke o podnosiocu pritužbe, podatke o licu za koje se tvrdi da je izvršio akt diskriminacije kao i opis diskriminativnog akta.

Poverenik najpre ispituje da li je pritužba razumljiva i da li su ispunjeni svi neophodni uslovi da bi se po njoj moglo postupati. On može zaključkom odbaciti pritužbu ako nije nadležan da odlučuje o povredi prava na koju ukazuje podnosilac kao i ukoliko podnosilac ne ukloni nedostatke u roku od 15 dana od dana kad je Poverenik na njih ukazao. Do obustavljanja postupka doći će u slučaju: kada se utvrdi da je po istoj stvari pokrenut sudski postupak ili je pravosnažno okončan; kada je očigledno da nema diskriminacije na koju podnosilac pritužbe ukazuje; kada je o istoj stvari već sproveden postupak pred Poverenikom, a nisu podneti novi dokazi; kada se utvrdi da je zbog proteka vremena od učinjene povrede prava nemoguće postići svrhu postupanja; kao i ako je podnosilac pritužbe od nje odustao pre donošenja odluke.

Kada Poverenik utvrdi da je pritužba prihvatljiva, dostavlja je sa svim priložima licu koje se tereti za diskriminaciju. Licu protiv koga je podneta pritužba ostavljeno je 15 dana da se izjasni o navodima iz pritužbe. Ovo je trenutak kada Poverenik može predložiti stranama mirenje ili nastaviti sa postupkom po pritužbi.

Tokom postupka po pritužbi Poverenik mora utvrditi činjenično stanje kako bi mogao da donese mišljenje i eventualne preporuke. Pored podnetih isprava i izjava koje su dali podnosilac pritužbe i lice protiv koga je podneta pritužba Poverenik u skladu sa zakonom i prema okolnostima slučaja može preduzeti i druge radnje kako bi utvrdio činjenično stanje. Takođe, voditelj i članovi tima koji postupaju po pritužbi mogu da izvrše potrebna istraživanja, da prikupe i prouče stavove u međunarodnoj i uporednoj praksi, prikupe statističke i druge podatke i izvrše druge zadatke u cilju celovite pravne analize predmeta.

Zakon je propisao rok od 90 dana od podnošenja pritužbe u kom Poverenik mora doneti mišljenje o tome da li je došlo do povrede odredaba Zakona o zabrani diskriminacije.

Ukoliko je došlo do povrede, Poverenik upućuje i preporuku o načinu na koji lice protiv kojeg je podneta pritužba treba da ukloni posledice diskriminacije. Preporuka se može uputiti i ako nije utvrđena povreda prava. To su situacije u kojima je neophodno preventivno delovati, to jest skrenuti pažnju, uglavnom organima javne vlasti, na određena pitanja.

Između ostalog, Poverenik može preporučiti:

- izvinjenje;
- uklanjanje posledica diskriminacije;
- uzdržavanje od postupaka kojima se krši načelo ravnopravnosti;
- objavljivanje mišljenja.

Lice kome je upućena preporuka dužno je da po njoj postupi i da o tome u roku od 30 dana izvesti Poverenika. Ukoliko to ne učini, biće mu izrečena mera opomene. Rešenje kojim se izriče mera opomene dostavlja se podnosiocu pritužbe i licu za koje je utvrđeno da je diskriminatorски postupilo. Na ovo rešenje ne može se uložiti žalba.

Rešenjem se, takođe, ostavlja novi rok od 30 dana da lice koje je učinilo diskriminaciju postupi po preporuci. Ukoliko ni nakon ovog roka ne otkloni povrede prava, Poverenik o tome može obavestiti javnost.

4.2.3 Praksa Poverenika u slučajevima govora mržnje

Kada je u pitanju postupanje po pritužbama, kao jednim od dostupnih mehanizama zaštite od diskriminacije, uvidom u praksu koja je dostupna na internet prezentaciji Poverenika za zaštitu ravnopravnosti,¹⁶ može se zaključiti da ne postoji veliki broj slučajeva u kojima je utvrđeno da je došlo do povrede člana 11 Zakona o zabrani diskriminacije, posebno ako imamo u vidu da je u pitanju period od 9 godina primene Zakona i rada ove institucije. Projektni tim je identifikovao 4 slučaja u kojima je Poverenik u samom nazivu istakao da je u pitanju pritužba zbog govora mržnje¹⁷ kao i još dva slučaja u kojima se u obrazloženju mišljenja

¹⁶ Dostupno na internet stranici Poverenika putem sledećeg linka: <https://bit.ly/2rqurDJ>.

¹⁷ Pritužba br. 07-00-120/2016-02 organizacije G. protiv odbornika SO Trstenik zbog govora mržnje prema LGBT populaciji; Pritužba br. 07-00-734/2015-02, P.P. protiv A.T. zbog diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i govora mržnje; Pritužba br. 07-00-270/2016-02, R I C protiv dnevnog lista S zbog govora mržnje u oblasti javnog informisanja; Pritužba br. 07-00-182/2016-02, R I C protiv Dragana Markovića zbog govora mržnje prema LGBT populaciji. Mišljenja su

Poverenika, pored ostalog, navodi i govor mržnje kao oblik diskriminacije, najčešće u cilju davanja konteksta konkretnom mišljenju.¹⁸ U pojedinim slučajevima, u kojima je čak u samom nazivu naznačeno da je u pitanju pritužba zbog govora mržnje, na primer Pritužba R.I.C. protiv Dragana Markovića zbog govora mržnje prema LGBT populaciji, u samom slučaju je utvrđen neki drugi oblik diskriminacije, uglavnom povreda člana 12 Zakona Uznemiravanje i ponižavajuće postupanje.¹⁹

Smatramo da postoji nekoliko razloga za ovakvu situaciju. Članom 11 Zakona govor mržnje je definisan kao izražavanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, u javnim glasilima i drugim publikacijama, na skupovima i mestima dostupnim javnosti, ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola i na drugi način, i koje je iz ovih razloga zabranjeno. Sama definicija ukazuje da je u pitanju oblik diskriminacije čije posledice mogu da budu kršenje prava građana u širim razmerama kao i da su u pitanju situacije koje ozbiljno ugrožavaju osnovna ljudska prava pojedinca ili grupe (život, fizički integritet itd.) zbog njihovog ličnog

dostupna na internet stranici Poverenika putem sledećeg linka: <https://bit.ly/2SBEeIX>.

¹⁸ Pritužba br. 07-00-285/2014-02 protiv lista N.n. tvog diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije u oblasti javnog informisanja; Pritužba br. 07-00-88/2015-02 organizacije civilnog društva P. protiv dnevnog lista I. zbog diskriminacije na osnovu nacionalne pripadnosti u oblasti javnog informisanja. Mišljenja su dostupna na internet stranici Poverenika: <https://bit.ly/2SBEeIX>.

¹⁹ Neophodno je istaći da su svi navedeni slučajevi govora mržnje o kojima je Poverenik odlučivao kao lično svojstvo kao osnov diskriminacije imali seksualnu orijentaciju što je samo još jedna potvrda teškog položaja u kojem se nalaze LGBTI osobe u Srbiji.

svojtva. Upravo zbog štetnosti posledica govora mržnje često se koriste drugi mehanizmi zaštite kao što su krivično pravna ili građanskopravna zaštita.

Takođe, u praksi se često javljaju „granični“ slučajevi koji izazivaju opravdanu dilemu kada je u pitanju kvalifikacija. I sam projektni tim je u velikom broju slučajeva prilikom analize sadržaja informativnih internet portala i njihovih kanala komunikacije bio pred izazovom da li izražavanje i objavljivanje, nedvosmisleno, diskriminatornih ideja i sadržaja predstavlja uznemiravanje i ponižavajuće postupanje (član 12) ili govor mržnje (član 11).

Poverenik postupa u slučajevima govora mržnje na internetu koji se odnose na akte koji su izvršeni na teritoriji Republike Srbije. Zbog teritorijalnog ograničenja primene Zakona Poverenik ne može da postupa u slučajevima kada je akt potencijalnog govora mržnje upućen iz inostranstva bez obzira da li je upućen na srpskom jeziku, ili potiče od strane državljana Srbije kao i bez obzira na sedište internet portala na kojem je objavljen komentar.

Kada je u pitanju govor mržnje u online sferi neophodno je pomenuti slučaj u kojem je Poverenik utvrdio kršenje člana 11 Zakona zbog objava na društvenoj mreži Facebook kao i zbog neuklanjanja komentara na te objave koji predstavljaju govor mržnje. Odlučujući po pritužbi P. P. protiv A. T. zbog diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i govora mržnje Poverenik je utvrdio da je A.T. odgovoran jer je svojim objavama na Facebook-u otvorio raspravu u kojoj je podsticana diskriminacija, mržnja i nasilje prema P.P. i osobama drugačije seksualne orijentacije. Takođe je utvrđeno da je A.T. odgovoran zbog toga što je takve

komentare, koji po svojoj sadržini predstavljaju govor mržnje, držao dostupnim javnosti, a bio je u mogućnosti da ih ukloni.²⁰ Imajući u vidu važnost ove odluke Poverenika i uticaj koji bi mogla i trebala imati i na uspostavljanje dobre prakse drugih organa koji su nadležni za borbu protiv govora mržnje smatramo da je od velikog značaja da u integralnom obliku prenesemo deo obrazloženja.

„(...)Najpre, činjenica je da je A.T. na navedeni način podstakao komentare, kojima nije bio cilj raspravljanje o društvenim odnosima i izražavanje slobode govora, već im je upravo cilj bila diskriminacija i izražavanje i podsticanje nasilja i mržnje prema P.P. i svim osobama drugačijeg seksualnog opredeljenja ili rodnog identiteta. A.T. nije mogao da utiče na to ko će ostavljati komentare i kakvi će komentari biti, međutim, kao administrator svoje stranice na Fejsbuku, imao je pravo i dužnost da spreči da nezakoniti komentari budu dostupni javnosti, na taj način što će ih ukloniti. Nasuprot tome, A.T. navedene komentare nije uklonio, već ih je držao dostupnim, a bio je svestan njihove sadržine budući da ih je čak i komentarisao. Imajući u vidu da je on započeo raspravu o navedenoj temi na navedenoj internet platformi, bilo je razumno da očekuje pojavu komentara, naročito imajući u vidu da je profil otvoren za javnost i da ima više od 3000 pratilaca. Samim tim, imao je i obavezu da se stara o eventualno nezakonitim sadržajima koji se pojavljuju na profilu, koje jedino on može da administrira.

²⁰ Odluka Poverenika je dostupna na:

<http://ravnopravnost.gov.rs/rs/prituzba-p-p-protiv-a-t-zbog-diskriminacije-po-osnovu-seksualnog-opredeljenja-i-govora-mrznje/>.

U pogledu odgovornosti za komentare trećih lica, na različitim internet platformama, važno je pomenuti i odluku Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Delfi AS protiv Estonije, br. 64569/09. Navedenom presudom utvrđena je direktna odgovornost pravnog lica koje je postavljalo vesti na određenu internet stranicu, za komentare koji su usledili a koji su po svojoj sadržini predstavljali nezakonit govor. U paragrafu 159. presude, navedeno je da u slučaju kada komentari trećih lica predstavljaju govor mržnje ili direktnu pretnju fizičkom integritetu pojedinaca, država članica je ovlašćena da uspostavi odgovornost vlasnika portala za nezakonite komentare koji nisu uklonjeni bez odlaganja. Sud je u obrazloženju presude ukazao i na relevantne međunarodne dokumente: Deklaraciju o slobodi komunikacije na internetu, koji je usvojio Komitet ministara Saveta Evrope 28. maja 2004. godine, na određene direktive Evropske unije kao i na druge međunarodne dokumente (dokumenti Specijalnog izvestioca za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja Saveta za ljudska prava Ujedinjenih nacija, Zajednička deklaracija specijalnog izvestioca za slobodu mišljenja i izražavanja, predstavnika OEBS-a za slobodu medija i specijalnog izvestioca Organizacije američkih država za slobodu izražavanja.)

Opšti uslovi korišćenja Fejsbuka, čija je poslednja revizija urađena 30. januara 2015. godine, u odeljku 5, koji se odnosi na zaštitu prava drugih, izričito zabranjuju povredu prava drugih lica, odnosno korišćenje Fejsbuk aplikacije zarad kršenja propisa. U slučaju zloupotrebe nečijeg Fejsbuk naloga od strane drugih lica, ostavljena je mogućnost prijavljivanja takvih zloupotreba, a

aplikacija snabdeva korisnike alatima, pomoću kojih mogu da uređuju sadržaje na svojim stranicama.(...)"

4.2.3.1 Analiza slučajeva govora mržnje za koje je projektni tim podneo pritužbe Povereniku

Kako bi ispitao delotvornost zaštite od govora mržnje na internetu i efikasnost postupka pred Poverenikom, projektni tim je podneo 6 pritužbi. O metodologiji prikupljanja građe koja je analizirana bilo je reči u II odeljku, a na ovom mestu ćemo podsetiti da ona obuhvata vesti četiri internet portala, komentare koji su korisnici ostavljali na vesti na samom internet portalu kao i na društvenoj mreži Facebook koju redakcije koriste kao kanal komunikacije. Pored analize navedenih internet portala, u građu koja je analizirana ušli su i događaji koji su imali odjeka u javnosti i koji su bili udarne vesti u određenom vremenskom periodu. Slučajevi su bili strateški birani sa ciljem da se ovaj mehanizam zaštite ispita kada su u ulozi diskriminatora različiti subjekti. Tako, podnete su pritužbe protiv fizičkih lica čiji identitet žrtva diskriminacije ili organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava ne mogu utvrditi, protiv odgovornih urednika informativnih internet portala i protiv nosilaca javnih funkcija. U daljem tekstu, ovim redom biće predstavljeni svi slučajevi.

4.2.3.1.1 Pritužbe protiv osoba čiji identitet podnosilac pritužbe ne može utvrditi

Kada je u pitanju govor mržnje na internetu, anonimnost svakako predstavlja jedan od najvažnijih razloga izostanka odgovornosti, bez obzira na mehanizam zaštite. Za identifikaciju autora diskriminatornih komentara neophodne su posebne tehničke mogućnosti kojima ne raspolaže ni podnosilac pritužbe kao ni stručna služba Poverenika koja je zadužena da po njoj postupa. Stoga, pokazalo se da postupak pred

Poverenikom u ovim slučajevima svakako ne predstavlja efikasan mehanizam zaštite.

Projektni tim je podneo dve pritužbe protiv osoba čiji identitet nije mogao utvrditi.

U prvom slučaju pritužba je podneta protiv korisnika društvene mreže Facebook pod nalogom „Александар Бобић“ koji je ostavio niz uvredljivih komentara kojima poziva na nasilje nad ženama na “Facebook” stranici informativnog portala “Kurir”. Ispod vesti pod naslovom „BLOKIRAN NOVI BEOGRAD, ODJEKIVALI RAFALI: Zaustavio kola nasred ulice, pucao u ženu, pa sebi u glavu“, ostavljeno je 47 komentara među kojima je i komentar „Александара Бобића“: “Nema dana da ne prodje da muž ne ubije ženu!!!Ejjj bre žene, polako sa tim kurvanjem, uništiše domove, porodice, polako bre djavo vas odnio”. Komentar je izazvao žučnu raspravu i na njega je ostavljeno 37 odgovora od kojih je 13 ostavio “Александар Бобић” i u svakom je iznosio uvredljive komentare o ženama i pozivao na nasilje i ubistvo žena.

Ovde će biti navedeni svi komentari koje je “Александар Бобић” ostavio ispod objavljene vesti na „Facebook“ nalogu informativnog portala „Kurir“:

- „Aleksic Danijela Vidiš, nisu sve ubijene zbog kurvanja, neke laju po internetu”
- „Aco Tomic Svako neka svoju kurvju pogodi i biće dobro 😊”
- „Dubravka Durakovic Bez zezanja, stavite prst na čelo i zapitajte se zašto je toliko ubistava i nasilje nad suprugama? Hajde da kažem da od svih ubistava i nasilja je oko 20% onih koji su zaista

nasilni bez ikakvog razloga, a šta ćemo sa onih 80%!??
ZAPITAJTE SE”

- „Vladimir Stojanovic Pa recimo, pitaj svoju gospodju (AKO SMEŠ!?)”
- „Срђаанн Н. Бабић Prijatelju, sve su to barabe i kurotresine, koji se prave fini i kulturni, jer nemaju muda da se razderu na gospodju čak i kada imaju dokaze da im se dribla ispred nosa...Eto to je”
- „Vladimir Stojanovic Druže, pusti te fazone "dobar kurac mir u kući",to ne važi više,sad se žene rokaju čim vide da se kućni budžet smanji (muž izgubio posao ili nešto slično),pa žena daje picu milseći da će tako da obezbedi sebi nov dom kod nekog ko ima više love i manje nevolje...A što se tiče moje sestre,ako vara muža i muž to otkrije,neka je rokne”
- „Aleksandar Kostic Ma ne da je samo uzelo maha,nego je postalo pravilo.Kad se sretnu prijateljice da kafenišu,čak ismejavaju onu koja nema ljubavnika (jebača sa strane)”
- „Vladimir Stojanovic Ma zapitaj se da li je to što držiš u krilo tvoje?Ima sad ovih metoda,umeš kosu deteta,odeš u labaratoriju i putem DNK se otkrije...”
- „Jelena Krstic Bravo Jelena,kakva demagogija,pa pozavideo bi ti i Vučić 😊😂😂😂😂😂😂😂😂😂😂😂”
- „Vesna Radmanovic Ja sam svoju odrobijao,7 godina sam ležao na robiji”
- „Snezana Denkovski Viodim,tebe tvoj nioje ubio.Baš te briga,naletela si na papučara 😊”
- „Snezana Denkovski Jel si se ti razvela od tvoga ili mu se driblala još uvek ispred nosa?”

- „Pa Mi Nego,kako ti stojiš sa tim kresanjem mužu ispred nosa?Vidim laješ po fejsu,znači nije te overio 😊”

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je obavestio Beogradski centar za ljudska prava da je zbog činjenice da je adresa lica protiv koga je podneta nepoznata, kao i zbog činjenice da su se “stekla obeležja krivičnog dela” iz člana 387 Krivičnog zakonika podneo Višem javnom tužilaštvu u Beogradu krivičnu prijavu. Do trenutka pisanja ove publikacije projektni tim nije dobio informaciju o tome da li je javni tužilac preduzeo neke radnje po prijemu krivične prijave.

U drugom slučaju pritužba je podneta protiv osoba koje upravljaju Facebook stranicom „НИКАД У ЕУ”. Povod za podnošenje pritužbe jeste komentar koji je osoba koja upravlja Facebook nalogom „НИКАД У ЕУ“ ostavila ispod vesti „Premijerka Ana Brnabić sinoć u plišu, a njena partnerka oduševila modnom kombinacijom za crveni tepih” objavljenoj na Facebook stranici informativnog portala „Blic“, a koji glasi: „Drvo koje ploda ne radja, sece se i u oganj baca!”. Kada je u pitanju sama stranica „НИКАД У ЕУ“, ona predstavlja zajednicu koja je okupljena oko stavova u čijem središtu je protivljenje osnovnim vrednostima i tekovinama Evropske unije. U samom opisu stranice, osobe koje su otvorile nalog i upravljaju njime ističu da je njena osnovna namena da okupi sve rodoljubive i časne Srbe, protivnike evroludačke i antisrpske ideje evroatlanskih integracija. Pored objavljivanja diskriminatornog i uvredljivog sadržaja kao i sadržaja kojima se podstiče međuetnička mržnja i netrpeljivost moderatori ove stranice dopuštaju i podstiču diskriminatorne komentare i drugih korisnika društvene mreže Facebook.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je dopisom obavestio Beogradski centar za ljudska prava da se iz pritužbe ne mogu utvrditi adrese lica koje uređuju ovu Facebook stranicu i da je pritužba prosleđena Višem javnom tužiocu na dalju nadležnost. Do trenutka pisanja ove publikacije projektni tim nije dobio informaciju o tome da li je i koje radnje preduzeo javni tužilac pošto mu je Poverenik prosledio pritužbu. Ostaje nejasno koji je status ovog predmeta pred Poverenikom, odnosno da li je pritužba odbačena ili ne ili da li je postupak obustavljen ili nije. Takođe, ostaje otvoreno pitanje šta podrazumeva „dalja nadležnost“ javnog tužioca, ako imamo u vidu da postupak pred Poverenikom i krivični postupak predstavljaju odvojene mehanizme zaštite.

Ova dva slučaja jasno ukazuju da Poverenik ima ograničen prostor za vođenje postupka u kome bi ispitivao povredu Zakona kada nije moguće utvrditi identitet osobe protiv koje se podnosi pritužba, ali svakako treba istaći da je Poverenik u oba slučaja preduzeo određene aktivnosti kako bi odgovorio na diskriminatorno postupanje. Imajući u vidu da se javni govor, ali i sama komunikacija među ljudima, razvitkom informacionih tehnologija, u velikoj meri premešta u on line sferu i da je govor mržnje

kao vid diskriminacije preplavio internet prostor, ne samo Srbiji već u celom svetu, neophodno je „osavremeniti“ i mehanizme zaštite od diskriminacije i prilagoditi ih novom vremenu. Upravo u skladu s tim potrebno je pronaći adekvatno rešenje koje će ojačati ulogu Poverenika u zaštiti građana od diskriminacije.

4.2.3.1.2 Pritužbe protiv informativnih internet portala

Projektni tim podneo je dve pritužbe Povereniku protiv odgovornih urednika informativnih internet portala.

Beogradski centar za ljudska prava podneo je pritužbu protiv urednika portala „TELEGRAF.RS“ jer je na svojoj internet stranici objavio tekst pod naslovom „Opasni psihijatrijski bolesnici slobodno šetaju, napadaju i ubijaju: Oko 400.000 ljudi u Srbiji godišnje zatraži pomoć zbog psihičkih problema“. Već iz samog naslova evidentna je stigmatizacija ljudi sa problemima mentalnog zdravlja. Iznošenjem ocene da se „opasni psihijatrijski bolesnici slobodno šetaju, napadaju i ubijaju“ koju prati podatak da oko 400.000 ljudi u Srbiji godišnje zatraži pomoć zbog psihičkih smetnji jasno je da autor teksta želi da u prvi plan stavi „opasnost“ koju osobe sa problemima mentalnog zdravlja predstavljaju po društvo. Stavljajući u korelaciju pojedine slučajeve izvršenja krivičnih dela čiji su učinioci ili osumnjičeni da su izvršili krivična dela, prema navodima iz štampe, osobe koje imaju probleme sa mentalnim zdravljem i broj ljudi koji godišnje zatraži pomoć zbog psihičkih problema, autor teksta nedvosmisleno potencira na stavu da postoji nepredvidivost i pretnja po okolinu od strane pripadnika jedne društvene grupe. Stigmatizujući osobe sa problemima mentalnog zdravlja kao osobe koje su opasne i koje se „slobodno šetaju ulicama naših gradova“, a sve češće nekoga napadnu ili ubiju, autorka teksta širi predrasude, koje su inače

ukorenjene u našem društvu, i koje predstavljaju pogodno tlo za nedozvoljeno pravljenje razlike prema osobama sa problemima mentalnog zdravlja u svim sferama društvenog života.

Povodom ovog teksta pritužbe je podnelo više organizacija. Odlučujući po pritužbi jedne od organizacija Poverenik je ustanovio da su prekršene odredbe Zakona i preporučio uredniku „TELEGRAF.RS“ da objavi izvinjenje osobama sa psiho-socijalnim teškoćama i da ubuduće ne objavljuje priloge kojima se šire predrasude i stvara strah, neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje prema bilo kojoj ranjivoj grupi.

Beogradski centar za ljudska prava podneo je pritužbu protiv informativnog portala „Kurir“ jer je ispod vesti „**SRAMOTA! MORGAN FRIMEN IZVREĐAO SRBE: Glumac nas optužio za genocid!**“ koja je objavljena na njihovom Facebook nalogu ostavio dostupnim veliki broj diskriminatornih komentara u kojima je iznet niz uvreda i stereotipa na rasnoj osnovi, kao na primer:

- „Taj cadjavi nezna ni gde je Srbija, jer je do juce visio na drvetu a njegovi preci jos vise i on ce da kaze dal je Srbija genocidna a njegovi preci su jos uvek KANIBALI o tome ne govori patjenik.!”
- „da je covek bio bi beo..”
- „KO JE DOZVOLIO OVOM ROBU DA GOVORI..ODMA GA ISIBAJTE.”

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je u dopisu obavestio Beogradski centar za ljudska prava da je nakon analize komentara utvrđeno da se ”stiču” obeležja krivičnog dela iz člana 317 Krivičnog zakonika i da je podneo krivičnu prijavu protiv lica koja su ostavljala ove komentare. Do

trenutka pisanja ove publikacije projektni tim nije dobio informaciju o tome da li je javni tužilac preduzeo neke radnje po prijemu krivične prijave.

Postupajući po pritužbama Beogradskog centra za ljudska prava Poverenik za zaštitu ravnopravnosti uočio je da određeni internet portali, kroz različite kanale komunikacije online medija i online izdanja, na svojim profilima na društvenim mrežama objavljuju sadržaje, kao i komentare korisnika, koji po svojoj prirodi mogu da podstiču mržnju ili nasilje protiv lica ili grupa lica zbog njihovog ličnog svojstva ili izazivaju strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje. Iz tih razloga Poverenik je izvršio analizu propisa koji se odnose na ovu oblast i sačinio Preporuke mera za ostvarivanje ravnopravnosti za internet portale.²¹ Preporuke mera upućene su svim internet portalima upisanim u Registar medija koji vodi Agencija za privredne registre i nalažu da je potrebno da preduzeti sve potrebne mere u cilju sprečavanja objavljivanja sadržaja i komentara korisnika na internet portalu i profilima na društvenim mrežama, kao i uklanjanja onih komentara koji su već objavljeni čime se takvi sadržaji i komentari čine dostupnim javnosti, koji po svojoj prirodi mogu da podstiču mržnju ili nasilje protiv lica ili grupa lica zbog njihovog ličnog svojstva ili izazivaju strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje.

U obrazloženju, Poverenik između ostalog navodi da:

²¹ Dostupno na internet stranici Poverenika putem sledećeg linka: <https://bit.ly/2QDX4eQ>.

„(...)Prilikom objavljivanja svakog sadržaja treba voditi računa da takav sadržaj ne podstiče diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica na osnovu nekog ličnog svojstva. S tim u vezi, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti ukazuje da se provera sadržaja može vršiti na nekoliko načina, a naročito provera sadržaja koji kreiraju sami korisnici, poput komentara, a koji objavljivanjem postaju sastavni deo sadržaja objavljenog na internet portalu. U Smernicama za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, preporučuje se da onlajn mediji i onlajn izdanja, bez obzira na vrstu moderacije koju koriste, izrade pravila objavljivanja korisnički stvorenog sadržaja, u kojima će jasno navesti koje vrste sadržaja (ponašanja) na svojim kanalima komunikacije ne dozvoljavaju i objasniti kako funkcioniše sistem moderacije. U zavisnosti od tehničkih mogućnosti, internet portali mogu razviti sistem obaveštavanja korisnika o tome zašto određeni korisnički sadržaj nije objavljen (prethodna moderacija), odnosno zašto je određeni korisnički sadržaj uklonjen (naknadna moderacija). U Smernicama je navedeno da korisnički sadržaj koji onlajn medij odluči da objavi potpada pod uredničku odgovornost medija. Pored toga, u Smernicama je naglašeno da se u slučaju korišćenja naknadne moderacije, uklanjanje spornog sadržaja obavlja nakon saznanja da je sadržaj nedozvoljen, odnosno posle obaveštenja treće osobe, a da u slučaju da takav sadržaj nije otklonjen, smatraće se da potpada pod uredničku odgovornost medija.

Portali najčešće imaju i svoje profile na društvenim mrežama koje prati veliki broj korisnika i putem kojih se objavljuju različiti sadržaji i informacije. S obzirom da društvene mreže koristi sve veći broj korisnika i da su značajne kao kanal komunikacije, a da u skladu sa postojećim zakonskim odredbama nisu obuhvaćene kao medij, Poverenik ukazuje da

je prilikom objavljivanja sadržaja na ovim mrežama potrebno voditi računa da se objavljivanjem ne podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica na osnovu nekog njihovog ličnog svojstva. Saglasno tome, u cilju celishodne primene etičkih standarda i prevencije i smanjenja diskriminacije i govora mržnje, sadržaj korisnika koji se postavlja na društvenim profilima onlajn medija treba obuhvatiti prethodnom ili naknadnom proverom. Naime, isti principi u pogledu etičkih standarda moraju važiti za sve vidove digitalne komunikacije kojima se sadržaji čine dostupnim javnosti i postaju deo javnog prostora. Ovo se posebno mora imati u vidu u situaciji u kojoj veliki broj korisnika prati određeni medij na njegovoj društvenoj stranici, jer se u tom slučaju potencijalno diskriminatoran sadržaj čini vidljivim i dostupnim velikom broju građana i građanki, odnosno javnosti. Primera radi Savet za štampu, kada se radi o sadržaju koji je određeni medij učinio dostupnim na društvenoj mreži, utvrđuje povredu Kodeksa novinara. Savet za štampu konstatuje da je diskriminatoran sadržaj bio dostupan velikom broju čitalaca i da je redakcija bila u obavezi da ga nakon obaveštenja treće osobe ukloni, te da u ovom slučaju postoji odgovornost za objavljene komentare.

Pojedine zemlje Evropske unije su usvojile zakonska rešenja prema kojima se društvene mreže obavezuju da uklanjaju sadržaje koji predstavljaju govor mržnje ili druge nezakonite sadržaje sa svojih platformi, a u slučaju da to ne učine biće sankcionisane. Pored toga, preporukom Evropske komisije o merama za suzbijanje nezakonitih sadržaja na internetu predviđeno je da bi trebalo utvrditi odredbe o mehanizmima za slanje obaveštenja o nezakonitim sadržajima na internetu, a koji bi bili lako dostupni i jednostavni za korišćenje, a putem kojih bi korisnici mogli da dostave precizne informacije na osnovu kojih

bi se donela odluka o tome da li se taj sadržaj smatra nezakonitim, da li treba omogućiti pristup tom sadržaju ili ga treba ukloniti. Takođe, Kodeksom o postupanju za borbu protiv nezakonitog govora mržnje na internetu kojim je predviđeno da se internet preduzeća (Facebook, Twitter, Youtube), koja su uključena u internet forum Evropske unije, zajedno sa drugim platformama snose kolektivnu odgovornost za promovisanje i omogućavanje slobode izražavanja na internetu. Prema ovom Kodeksu navedena internet preduzeća i države Evropske unije, prihvataju obavezu suzbijanja nezakonitog govora na internetu, pri čemu internet preduzeća naglašavaju da je ovaj Kodeks namenjen usmeravanju njihovih aktivnosti i preduzimanju vođstva u suzbijanju širenja nezakonitog govora mržnje na internetu. Ovim Kodeksom se utvrđuju obaveze poput toga da internet preduzeća treba da uspostave jasne i delotvorne postupke za ispitivanje obaveštenja o nezakonitom govoru mržnje u okviru svojih usluga, kako bi se onemogućio pristup takvom sadržaju ili da takav sadržaj uklone. Ukoliko internet preduzeće oceni da je takav sadržaj nezakonit, ukloniće ga u roku od 24 časa od prijema obaveštenja o tome (...).”

Imajući u vidu da je zaštita ljudskih prava u digitalnom dobu tema koja je tek u povoju i da još uvek nije dobila svoje precizne okvire ni na univerzalnom i regionalnom nivou, kao i činjenicu da nema razvijene prakse međunarodnih tela ali ni nacionalnih institucija ovaj set preporuka predstavlja značajan korak u regulisanju obaveza i odgovornosti medija.

4.2.3.1.3 Pritužbe protiv nosilaca javnih funkcija

Beogradski centar za ljudska prava podneo je dve pritužbe protiv narodne poslanice i potpredsednice Narodne skupštine Vjerice Radete.

Povod za podnošenje prve pritužbe je tvit objavljen 29. maja 2018. godine na Twitter nalogu Vjerice Radete kojim vređa jednu od organizatorki festivala „Miredita, dobar dan“, Sofiju Todorović: “Софија Тодоровић, шиптарска профукњача и један од организатора Мирдите, каже да им странка ратног злочинца неће одређивати које ће филмове гледати. Доћи ћемо да видимо које то филмове планирате да гледате. Видимо се Софија.” U pritužbi se navodi da narodna poslanica objavama na svom “Twitter” nalogu iznosi uvredljive stavove prema pripadnicima albanskog naroda kao i ostalim osobama koje se zalažu za normalizaciju odnosa i uspostavljanje kulturne saradnje i razmene sa Albancima sa Kosova i poziva na mržnju, nasilje i netrpeljivost, kao i da je objave neophodno sagledati u širem kontekstu kako bi se utvrdila njegova uloga u podsticanju mržnje i netrpeljivosti kao i posledice koje je izazvao. Dalje, navodi se da je uoči održavanja festivala „Miredita, dobar dan“ Srpska radikalna stranka (SRS) najavila da će sprečiti održavanje festivala,²² a narodni poslanik Srpske radikalne stranke Miljan Damjanović pozvao je svoje pristalice da spreče održavanje festivala ukoliko nadležni državni organi Srbije ne spreče tu manifestaciju i rad Inicijative mladih za ljudska prava koja je organizuje. Iako je policija zabranila sve skupove pripadnika Srpske radikalne stranke za vreme trajanja festivala,²³ oni su ipak organizovali skup 30. maja 2018. godine na platou ispred Hrama Svetog Save a zatim se uputili ka Birčaninovoj ulici u kojoj se nalazi Centar za kulturnu dekontaminaciju u kome je organizovano otvaranje festivala i filmska projekcija. Kada su stigli u Birčaninovu ulicu zaustavio ih je policijski kordon, nakon čega su pripadnici i simpatizeri Srpske radikalne

²² <http://www.dw.com/sr/kome-smeta-pomirenje/a-43978421>.

²³ <https://www.danas.rs/politika/radikali-najavili-protestni-skup-uprkos-zabrani-mup-a/>.

stranke počeli da vređaju organizatore festivala, ljude koji su došli na projekciju filma kao i pripadnike policije. O tome svedoči i post Vjerice Radete objavljen na njenom Twitter nalogu 30. maja 2018. godine: „Она шиптарска профукњача Анита Митић кренула кроз кордон полиције ка српским радикалима. И онда се наш Пеђа прославио. Успео је да је плуне по сред чела. Како је само поскочила! Мислила јадница да је метак погодила.“ Pripadnici i simpatizeri Srpske radikalne stranke pokušali su i da probiju policijski kordon koji ih je razdvajao od organizatora festivala i ljudi koji su došli na otvaranje festivala, što ukazuje da je postojala stvarna namera da se prekine održavanje festivala. Svojom objavom na Twitter-u i iniciranjem rasprave (48 odgovora, 24 retvita, 120 sviđanja), Vjerica Radeta podstiče animozitet koji inače postoji prema pripadnicima albanskog naroda kao i prema braniteljima ljudskih prava, a uvredljive poruke su naišle na veliki broj odobravanja što stvara mogućnost eskalacije mržnje i samo povećava efekat koji govor mržnje može izazvati, a to je netrpeljivost i nasilje. Na osnovu svega navedenog evidentno je da je tvit Vjerice Radete, zbog koga se podnosi pritužba, sastavni deo političkog narativa i delovanja Srpske radikalne stranke koji je usmeren na širenje ideja i stavova kojima se podstiče nacionalna mržnja i netrpeljivost. Imajući u vidu i događaje koji su usledili nakon ove objave na Twitteru može se zaključiti da je on doprineo organizovanju skupa čiji je cilj bio da osujeti mirno održavanje festivala. Takođe treba istaći da su tokom tog skupa upućene brojne diskriminatorne poruke i da je bilo pokušaja i da se fizički ugroze ljudi koji su došli na festival.

Poverenik je obavestio Beogradski centar za ljudska prava da navedeni tvitovi Vjerice Radete, iako bi mogli da se okarakterišu kao krajnje neprimereni, nemaju obeležje govora mržnje, odnosno da ovim izjavama

nisu izražene ideje, informacije i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv pripadnika albanske nacionalne manjine zbog njihovog ličnog svojstva – nacionalne pripadnosti. Poverenik navodi da analiza dostavljenih dokaza (objave na Tviteru Vjerice Radete) ukazuje na to da se Vjerica Radeta obratila Sofiji Todorović jednoj od organizatorki festivala i da se to obraćanje ne može okarakterisati kao diskriminacija jer nema uzročno-posledične veze između izjave i bilo kog stvarnog ili pretpostavljenog ličnog svojstva Sofije Todorović. Takođe se ističe da je izjava upućena Sofiji Todorović zbog njenih aktivnosti koje nisu vezane sa nacionalnom pripadnošću ili nekim drugim ličnim svojstvom, i da utvrđivanje „drugih“ motiva za iznošenje ovakvih stavova nije u nadležnosti Poverenika. U konkretnom slučaju projektni tim je smatrao da je u postupku od značaja bio i širi kontekst, te da je upravo taj kontekst morao biti uzet u obzir kod utvrđivanja diskriminacije. Evidentno je da je Poverenik u ovom slučaju uzeo u obzir samo konkretne tvitove Vjerice Radete i utvrdio činjenicu da izjava upućena Sofiji Todorović nije vezana za njenu nacionalnu pripadnost. Iako je evidentno da Sofija Todorović nije nacionalne pripadnosti na koju se aludira u spornim tvitovima, ipak treba uzeti u obzir da je članica udruženja Incijativa mladih za ljudska prava koje se zalaže za normalizaciju odnosa i uspostavljanje kulturne saradnje i razmene sa Albancima sa Kosova, te je Poverenik mogao da ispita i eventualno postojanje diskriminacije po tom osnovu. Pored toga, konkretne tvitove nije trebalo posmatrati izolovano od narativa i delovanja Srpske radikalne stranke, već na način kako je u prijavi objašnjeno. Takođe, postavlja se pitanje zašto institucija Poverenika nije iskoristila druge mehanizme koji joj stoje na raspolaganju po Zakonu o zabrani diskriminacije (poput Upozorenja javnosti). Sa druge strane, ovde treba navesti i to da Poverenik prilikom utvrđivanja diskriminacije ostaje u granicama pritužbe, odnosno

konkretnog događaja na koje ta pritužba ukazuje (u ovom slučaju konkretni tvitovi), tako da se i argumenti koji idu u prilog ovom užem pristupu utvrđivanja povrede Zakona mogu smatrati opravdanim.

Povod za podnošenje druge pritužbe protiv Vjerice Radete je bila njena objava na Twitteru: „Čitam umrla Hatidža Mehmetović iz udruženja biznismenki Srebrenice. Ko li će je sahraniti. Muž ili sinovi?!“. U pritužbi je navedeno da je Vjerica Radeta ovom objavom postupila suprotno članu 12 Zakona o zabrani diskriminacije. Dalje, navodi se da udruženje „Majke enklava Srebrenice i Žepe“ okuplja preživjele, članove porodica ubijenih i nestalih 1995. godine tokom pada „zaštićenih zona“ Srebrenice i Žepe, koji su pretežno Bošnjaci i da imajući u vidu da je Hatidža Mehmetović predsjednica ovog udruženja, Vjerica Radeta svojom objavom imala za cilj stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg okruženja prema Bošnjacima i prema članovima ovog udruženja. Takođe, ističe se da je ovom objavom Vjerica Radeta pokazala krajnje nepoštovanje prema svim žrtvama zločina genocida u Srebrenici.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je u prvom dopisu obavestio Beogradski centar za ljudska prava da je došao do saznanja da je podneta krivična prijava protiv potpredsednice Narodne skupštine Vjerice Radete povodom istog činjeničnog stanja (objave na društvenoj mreži Twitter), i da je polazeći od zakonom propisane nadležnosti zatražio informaciju od Višeg javnog tužilaštva da li je podneta krivična prijava protiv potpredsednice Narodne skupštine Vjerice Radete i da će o daljem toku postupka pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti blagovremeno obavestiti podnosioca pritužbe.

Poverenik je, zatim, uputio drugi dopis kojim je obavestio Beogradski centar za ljudska prava da je od Višeg javnog tužilaštva u Beogradu obavešten da je protiv narodne poslanice Vjerice Radete podneta krivična prijava za krivično delo Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti i da je u toku postupanje po ovom predmetu. Poverenik konstatuje da je predmet postupanja javnog tužilaštva po krivičnoj prijavi za krivično delo kojim se pruža zaštita u slučajevima diskriminacije i povrede načela jednakosti. Dalje navode se članovi 5 i 6 Zakonika o krivičnom postupku kojima je regulisano da je ovlašćeni tužilac za krivična dela za koja goni po službenoj dužnosti javni tužilac i da su javni tužilac i policija dužni da nepristrasno razjasne sumnju o krivičnom delu za koje sprovode službene radnje. Poverenik ističe da je u konkretnom slučaju posebno relevantna odredba člana 3 Zakonika o krivičnom postupku kojom je propisano da se svako smatra nevinim sve dok se njegova krivica za krivično delo ne utvrdi pravnosnažnom odlukom suda, te da su državni i drugi organi i organizacije, sredstva javnog obaveštavanja, udruženja i javne ličnosti dužni da se pridržavaju ovog pravila i da svojim javnim izjavama o okrivljenom, krivičnom delu i postupku ne vređaju prava okrivljenog.

Ostaje nejasno po kom pravnom osnovu je Poverenik odlučio da „odloži“ da postupa po pritužbi i da sačeka informaciju od Višeg javnog tužioca da li je podneta krivična prijava povodom istog činjeničnog stanja. Poverenik je u skladu sa članom 36 stav 2 Zakona o zabrani diskriminacije mogao da odluči da ne postupa po pritužbi ako je očigledno da nema povrede prava na koju podnosilac ukazuje, ako je u istoj stvari već postupao a nisu ponuđeni novi dokazi, kao i ako utvrdi da je zbog protoka vremena od učinjene povrede prava nemoguće postići svrhu postupanja, što Poverenik u ovom konkretnom slučaju nije odlučio. Takođe, Poverenik, u skladu sa

članom 36 stav 1 postupa po pritužbi ukoliko postupak pred sudom po istoj stvari nije već pokrenut ili pravnosnažno okončan. S obzirom da po istoj stvari sudski postupak u trenutku podnošenja pritužbe nije pokrenut, niti je pravnosnažno okončan, postavlja se pitanje zbog čega Poverenik nije vodio postupak po pritužbi kao i na koji način je odluka Poverenika povezana sa članom 3 Zakonika o krivičnom postupku. Naime, shodno članu 33 Zakona o zabrani diskriminacije Poverenik prima i razmatra pritužbe zbog povreda odredaba ovog Zakona i daje mišljenja i preporuke u konkretnim slučajevima. Zakon predviđa u članu 41 da svako ko je povređen diskriminatorским postupanjem ima pravo da podnese tužbu sudu i da se u postupku shodno primenjuju odredbe zakona o parničnom postupku. To znači da Zakon predviđa građanskopravnu odgovornost za lica koja postupe suprotno odredbama ovog Zakona, dok se u krivičnom postupku utvrđuje krivica tj. postojanja krivičnog dela i krivična odgovornost optuženog. Stoga, smatramo da argument da bi odluka Poverenika, bez obzira da li je u konkretnom slučaju utvrđena povreda Zakona o zabrani diskriminacije ili ne, mogla uticati na prava okrivljenog nema pravno utemeljenje i da je u konkretnom slučaju Poverenik trebalo da postupi u skladu sa odredbama koje uređuju postupak po pritužbi. Ovde bi trebalo napomenuti i to da pojedina krivična dela (član 317 i 387 KZ posebno), imaju elemente govora mržnje, ali da istovremeno ne mora da znači da svaki govor mržnje ima krivičnopravnu relevantnost (ako nisu ostvareni elementi bića krivičnog dela).

4.3 Zaštita od govora mržnje pred Savetom za štampu

4.3.1 Savet za štampu

Savet za štampu (u daljem tekst Savet) je nezavisno, samoreglativno telo koje okuplja izdavače i vlasnike štampanih medija, profesionalne novinare kao i predstavnike javnosti. Statutom Saveta definisana su četiri osnovna cilja osnivanja ovog tela, a to su:

- Primena Kodeksa novinara Srbije u štampanim medijima i njihovim izdanjima na svim platformama, informativnim portalima i novinskim agencijama
- Rešavanje po žalbama ovlašćenih podnosilaca povodom konkretnih sadržaja u štampanim medijima i njihovim izdanjima na svim platformama, informativnim portalima i novinskim agencijama, u skladu sa Statutom i Poslovnikom o radu Komisije za žalbe
- Medijacija u cilju rešavanja sporova između ovlašćenih podnosilaca žalbe i medija
- Edukacija za postupanje u skladu sa Kodeksom novinara Srbije i jačanje ugleda medija

Organi saveta za štampu su Upravni odbor, Komisija za žalbe i generalni sekretar Savet.

4.3.2 Komisija za žalbe Saveta za štampu

Komisija za žalbe (Komisija) rešava po žalbama ovlašćenih podnosilaca povodom sadržaja objavljenih u štampanim medijima i njihovim izdanjima na svim platformama, informativnim portalima i novinskim

agencijama, za koji smatraju da nisu u skladu sa odredbama Kodeksa novinara Srbije.

Poslovnik o radu predviđa da je Komisija nadležna da odlučuje o onim objavljenim sadržajima medija nad kojima Savet za štampu ima punu ili ograničenu nadležnost.

Puna nadležnost Saveta podrazumeva pravo i obavezu Saveta da donosi odluke kojima usvaja ili odbija žalbu, u skladu sa ovim statutom i Poslovníkom o radu Komisije za žalbe. Puna nadležnost Saveta za štampu prostire se na sve članove Asocijacije medija i Lokal presa, osim ako se pojedini mediji pismenim putem izričito ne izjasne da ne žele da prihvate punu nadležnost Saveta za štampu, kao i na one medije koji su podneli zahtev i kojima je odobren zahtev radi prihvatanja pune nadležnosti Saveta. Ograničena nadležnost Saveta podrazumeva da Savet može donositi odluke i javne opomene, u skladu sa ovim statutom i Poslovníkom o radu Komisije za žalbe. Ograničena nadležnost Saveta za štampu podrazumeva da je Savet nadležan da odlučuje i o objavljenoj sadržini medija koji nisu članovi Asocijacije medija i Lokal presa niti su prihvatili punu nadležnost Saveta podnetim i odobrenim zahtevom.

Žalbu Komisiji može podneti lice koje je oštećeno objavljenim sadržajem, neposredno ili preko punomoćnika. Ako se žalba odnosi na određenu grupu lica ili objavljeni sadržaj povređuje prava određene grupe lica, žalbu može podneti i organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava. Odluku o podnetoj žalbi Komisija donosi najkasnije u roku od 45 dana od dana prijema žalbe u Savetu. Odlukom se žalba može odbaciti (ako ne ispunjava

neophodne uslove), usvojiti (kada utvrdi da je žalba osnovana), odbiti (kada utvrdi da žalba nije osnovana). Kada usvaja žalbu u odnosu na medij nad kojim nema punu nadležnost Komisija donosi javnu opomenu.

Ukoliko Komisija utvrdi povredu Kodeksa novinara medij na koji se žalba odnosi mora objaviti odluku. U slučaju da medij na koji se odnosi žalba koju je Komisija usvojila ne objavi odluku na propisan način, Savet će poslati odluku svim ostalim medijima, uz preporuku da takvu odluku objave.

4.3.3 Kodeks novinara Srbije i govor mržnje

Za zaštitu od diskriminacije i govora mržnje kao njenog posebnog vida relevantni su članovi IV i V Kodeksa novinara Srbije.

Član IV predviđa da je novinar odgovoran svojim čitaocima, slušaocima i gledaocima. Tu odgovornost ne sme da podredi interesima drugih, a posebno interesima izdavača, vlade i drugih državnih organa. Novinar se mora suprotstaviti svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja. Smernice koje su predviđene samim kodeksom nalažu da je novinarska profesija nespojiva sa širenjem bilo koje vrste: polnih, rodnih, etničkih, rasnih, socijalnih, ili verskih stereotipa i da je nedopustivo kolokvijalno, pogrdno i neprecizno nazivanje određene grupe. Tačka 5 ovog člana predviđa da je novinar dužan da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa.

Tačka 4 člana V predviđa da novinar mora biti svestan opasnosti od diskriminacije koju mogu da šire mediji i učini sve da izbegne

diskriminaciju zasnovanu, između ostalog, na rasi, polu, starosti, seksualnom opredeljenju, jeziku, veri, političkom i drugom mišljenju, nacionalnom ili društvenom poreklu. U smernicama za primenu ovog člana navodi se da se pripadnost određenoj etničkoj, političkoj, ideološkoj, ili nekoj drugoj grupi, kao i bračno stanje, versko opredeljenje, društveno poreklo, navodi se samo u slučajevima kada je taj podatak neophodan za puno razumevanje konteksta događaja o kojem se izveštava. Takođe, novinari moraju da izbegavaju fraze koje imaju šovinističke, seksističke, ili na bilo koji drugi način diskriminatorne konotacije.

Veliki značaj za primenu Kodeksa novinara Srbije na sadržaj koji se objavljuje u online medijima imaju i Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u online okruženju. U uvodu se ističe da je razvoj novih kanala komunikacije u velikoj meri promenio tradicionalni sistem plasiranja informacija i postavio brojne izazove u pogledu tretiranja pojedinih situacija. Na ovom mestu ćemo navesti smernice koje imaju za cilj da spreče objavljivanje diskriminatornog sadržaja kao i uklanjanje u situacijama kada nije moguća prethodna kontrola.

Tako, kada je reč o već navedenom članu IV, Smernice predviđaju pored već navedenih i sledeća pravila:

- **Korisnički stvoren sadržaj (User Generated Content).** Sadržaj koji stvaraju sami korisnici (komentari), a koji se objavljuje na kanalima komunikacije online medija i online izdanja, takođe je predmet brižljive procene medija, a u zavisnosti od sistema moderacije koji konkretni online medij ili online izdanje primenjuje. Preporučuje se online medijima i online izdanjima, bez obzira na vrstu moderacije koju koriste, da izrade pravila

objavljivanja korisnički stvorenog sadržaja, u kojima će jasno navesti koje vrste sadržaja (ponašanja) na svojim kanalima komunikacije ne dozvoljavaju i objasniti kako imfunkcioniše sistem moderacije. Preporučuje se online medijima i onlajn izdanjima da, u skladu sa svojim tehničkim mogućnostima, razviju sistem obaveštavanja korisnika o tome zašto određeni korisnički sadržaj nije objavljen (prethodna moderacija), odnosno zašto je određeni korisnički sadržaj uklonjen (naknadna moderacija).

- **Prethodna moderacija.** Online medij i online izdanje koji koriste prethodnu moderaciju dužni su da pre objavljivanja brižljivo sagledaju da li je određeni korisnički sadržaj dozvoljen. Korisnički sadržaj koji online medij odluči da objavi potpada pod uredničku odgovornost medija.
- **Naknadna (ex post) moderacija.** Online medij i online izdanje koji koriste naknadnu (ex post) moderaciju dužni su da uklone korisnički sadržaj koji su objavili ako je nedozvoljen. Uklanjanje sadržaja se obavlja nakon saznanja da je sadržaj nedozvoljen, odnosno posle obaveštenja treće osobe. Ako nakon obaveštenja online medij i online izdanje nisu uklonili korisnički stvoren sadržaj, u roku primerenom da se sadržaj pregleda i oceni njegova nedozvoljenost, za takav sadržaj, u smislu Kodeksa i ovih smernica, smatraće se da potpada pod uredničku odgovornost medija. Ovim se ni na koji način ne utiče na odgovornost za štetu nastalu objavljivanjem korisnički generisanog sadržaja.

Od velikog značaja za primenu člana V Kodeksa takođe su pravila predviđena u Smernicama. Tako se navodi da će se standardi dužne novinarske pažnje primenjivati i shodno sledećim pravilima:

- **Informacije prikupljene sa društvenih mreža i drugih digitalnih platformi pre objavljivanja treba tretirati kao i bilo koji drugi izvor informacija.** U njihovoj obradi novinar treba da postupa u skladu sa standardom dužne novinarske pažnje. Ovakve informacije, ako su objavljene, takođe će se smatrati uređivački oblikovanim sadržajem i medij se ne može osloboditi odgovornosti braneći se time da je informacija preneti sa društvene mreže ili druge platforme.
- **Sadržaj objavljen na online kanalima komunikacije medija.** Sadržaj objavljen na online kanalima komunikacije koje mediji koriste u promociji sadržaja i informisanju javnosti smatraju se uređivački oblikovanim sadržajem.

4.3.4 Praksa Saveta za štampu u slučajevima govora mržnje u online medijima.

Iako samoregulatorno telo čije odluke nemaju snagu i obaveznost kakvu imaju odluke Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, a posebno sudske odluke, uvidom u dosadašnju praksu može se zaključiti da je Savet za štampu prilikom utvrđivanja povrede Kodeksa novinara Srbije (članova IV i V) pokazao visok nivo senzibiliteta kada je u pitanju opasnosti od diskriminatornih stavova koji se objavljuju u medijima i u zaštiti prava na jednakost građana. Kredibilitet koji je Savet stekao u dosadašnjem radu ogleda se u činjenici da se državni organi u obrazloženju svojih odluka ili

stavova pozivaju na njegove odluke. Takođe, treba istaći da je u pitanju telo koje nastoji da svoje delovanje i tumačenje odredaba Kodeksa uskladi sa savremenim izazovima u digitalnom dobu koje nesumnjivo u velikoj meri utiču na rad medija. Dobre primere predstavljaju već pomenute Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u online okruženju²⁴ kao i Priručnik za prilagođavanje potrebama online medija.²⁵

Prema podacima kojima raspolaže Beogradski centar za ljudska prava do 1. decembra 2017. godine Savet za štampu je odlučivao o 86 žalbi zbog diskriminacije i govora mržnje u medijima. Žalbe su upućene zbog tekstova ali i komentara čitalaca koji su objavljeni na informativnim portalima. U najvećem broju slučajeva, čak 51, je utvrđena povreda Kodeksa. U 7 slučajeva je utvrđeno da Kodeks nije prekršen dok je medijacijom rešeno 12 slučajeva. Prilikom odlučivanja po žalbama u 16 slučajeva Komisija nije usaglasila odluku.

U slučajevima u kojima je utvrđena povreda Kodeksa najveći broj diskriminatornih tekstova i komentara bio je usmeren prema LGBTI osobama, bilo kao društvenoj grupi ili prema pojedincu. Takođe, u velikom broju slučajeva izraženi su diskriminatorni stavovi prema pripadnicima nacionalnih manjina, prevashodno Romima.

²⁴ Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/latinica/smernice-za-primenu-kodeksa-novinara-srbije-u-onlajn-okruzenju>.

²⁵ Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/doc/szs-analiza-primene-smernica-prirucnik.pdf>.

4.3.4.1. Analiza slučajeva govora mržnje za koje je projektni tim podneo žalbe Savetu za štampu

Kako je navedeno u prethodnom odeljku Savet za štampu ima bogatu praksu kada je u pitanju utvrđivanje kršenja Kodeksa u slučajevima objavljivanja diskriminatornog sadržaja u medijima. Iz ovih razloga projektni tim nije podnosio žalbe protiv medija zbog samih tekstova ili komentara čitalaca koji su objavljeni na njihovim internet prezentacijama. Imajući u vidu da Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbiji predviđaju da se sadržaj objavljen na online kanalima komunikacije koje mediji koriste u promociji sadržaja i informisanju javnosti smatra uređivački oblikovanim sadržajem projektni tim je želeo da ispita efikasnost ovog mehanizma zaštite u slučajevima kada su diskriminatorni komentari ostavljeni ispod objava medija na svojim stranicama na društvenim mrežama. Analizom urednički oblikovanog sadržaja četiri informativna portala utvrđeno je da je na kanalima komunikacije kao što su društvene mreže, na kojima ne postoji mogućnost prethodne moderacije od strane redakcije, govor mržnje u tolikoj meri zastupljen da se čak može konstatovati i da je postao uobičajen.

Projektni tim je podneo tri žalbe zbog objavljivanja i neuklanjanja diskriminatornih komentara koji su ostavljeni ispod vesti na Facebook stranicama internet portala. Žalbe su podnete protiv B92, Blica i Kurira.

U slučaju žalbe protiv B92,²⁶ navedeni portal je, dana 26. januara 2018. godine, objavio na svojoj Facebook stranici tekst pod nazivom „Prijava protiv Lukasa zbog govora mržnje“ (prilog), u kom se izveštava o pritužbi

²⁶ Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/latinica/zalbeni-postupci/4792>.

koju je udruženje „Da se zna“ podnelo Poverenici za zaštitu ravnopravnosti protiv pevača Aleksandra Vuksanovića – Ace Lukasa jer je dana 24. januara na televiziji sa nacionalnom frekvencijom (NACIONALNA HAPPY TV) širio govor mržnje protiv LGBT zajednice. Ispod objave je ostavljen veliki broj diskriminatornih komentara u kojima su izneti uvredljivi stavovi prema LGBT populaciji i u kojim se pozivalo na mržnju i nasilje protiv LGBT populacije.

Navešćemo neke od spornih komentara: “Smrdljive pedercine na vesala”; “Ovi pederi se bas osilili pa zar mislite da je samo Aca lukas normalan u ovoj zemlji ima nas jos bar 7,5 miliona u Srbiji da necete mozda da nas ucite da je normalno ono sto vi imate u dupetu i u glavi. Samo da se zarati bezacete u tu vasu pedersku evropu kao kenguri od krokodila”; „To je bolest kojom uporno pokušavaju da zaraze zdrav razum normalnih ljudi i još jedan od načina da rasture porodicu.“.

Nakon što mu je Savet prosledio žalbu, B92 je obrisao sporne komentare tako da je ovaj slučaj rešen dogovorom. Beogradski centar za ljudska prava obavestio je Savet za štampu da smatra da je time otklonjena povreda i da nije potrebno da Komisija odlučuje po žalbi.

U slučaju žalbe protiv Blica,²⁷ navedeni portal je 24. februara 2018. godine, objavio na svojoj Facebook stranici tekst pod nazivom objavio „Premijerka Ana Brnabić sinoć u plišu, a njena partnerka oduševila modnom kombinacijom za crveni tepih“. Kao i u prethodnom slučaju ostavljen je veliki broj diskriminatornih komentara u kojima su izneti

²⁷ Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/latinica/zalbeni-postupci/4844>.

uvredljivi stavovi prema LGBT populaciji i u kojim se pozivalo na mržnju i nasilje protiv LGBT populacije.

S obzirom da je ovo prva odluka Saveta za štampu kojom je utvrđena povreda Kodeksa usled izostanka uklanjanja diskriminatornih komentara ispod vesti koja je objavljena na Facebook stranici medija obrazloženje će na ovom mestu biti navedeno u celosti:

Beogradski centar za ljudska prava podneo je žalbu Savetu za štampu, smatrajući da je komentarima ispod teksta na Fejsbuk strani lista "Blic" prekršena odredba Kodeksa novinara koja se odnosi na zabranu diskriminacije zasnovane, u ovom slučaju, na seksualnoj orijentaciji, tačnije da je objavljen veliki broj komentara u kojima su izneti uvredljivi stavovi prema LGBT populaciji i u kojima se poziva na mržnju i nasilje prema LGBT osobama. Kako je navedeno u žalbi, diskriminatorni komentari objavljeni su na Fejsbuk profilu lista, koji je, kada je žalba pisana, pratilo 865.328 ljudi, te upravo velika popularnost profila i dostupnost velikom broju ljudi predstavlja pogodno tle za raspirivanje mržnje i netrpeljivosti, pozivanje na nasilje i jačanje predrasuda u odnosu na LGBT osobe. U žalbi se ukazuje na to da je, prema praksi Saveta za štampu, sudskoj praksi i praksi Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, nesporna odgovornost portala za objavljivanje neprimerenih komentara čitalaca, ali ne i kada je reč o komentarima na profilima medija na društvenim mrežama. Podnosilac žalbe se, zbog toga, pozvao na mišljenje Poverenika za zaštitu ravnopravnosti iz maja 2016. godine u kojem je, između ostalog, utvrđena odgovornost određene osobe za komentare koji sadrže govor mržnje, koje je ona mogla, a nije uklonila.

U odgovoru na žalbu, advokat izdavača “Blica” “Ringier Axel Springera” Dušan Stojković istakao je da i sam podnositelj žalbe navodi da ne postoji praksa koja bi išla u prilog njegove tvrdnje da postoji odgovornost moderatora za sadržaj komentara na društvenim mrežama. Primer iz prakse Poverenika za zaštitu ravnopravnosti nije relevantan jer “Blicu” nije ukazano na sadržinu komentara, pa nije ni imao svest o tome da treba da ih ukloni. Naglašeno je da “Blic” “stoji na čvrstom stanovištu protiv svake vrste diskriminacije, govora mržnje i protiv toga se bori”, međutim, kako je reč o velikom broju komentara na društvenoj mreži, nije moguće na dnevnom nivou imati uvid u sadržaj tolikog broja komentara nepoznatih ljudi koji koriste društvene mreže. List je, međutim, iako se protivi diskriminaciji i posebno govoru mržnje, uzdržan “od brisanja komentara sa društvenih mreža pre odluke suda da postoji povreda”, zbog opasnosti od cenzure. Takođe, kako je u ovom slučaju reč “o komentarima koji se odnose na nosioca javne vlasti, stepen tolerancije tj. stepen trpljenja kritike na strani tog nosioca vlasti mora biti viši nego kod prosečnog građanina”, kaže se u odgovoru na žalbu.

Članovi Komisije za žalbe zaključili su da su objavljeni komentari nesumnjivo uvredljivi, diskriminatorni i da deo njih poziva na nasilje nad LGBT osobama, Komisija je, međutim, s obzirom na to da je ovo prvi slučaj da odlučuje o komentarima čitalaca koji nisu objavljeni u onlajn izdanju lista, odnosno na portalu, nego na profilu lista na društvenoj mreži, najpre razmotrila da li postoji urednička odgovornost i u ovom slučaju. Ovo posebno stoga što redakcije ne rade prethodnu moderaciju komentara na društvenim mrežama.

Komisija je imala u vidu da je u Smernicama za primenu Kodeksa novinara Srbije, koje je Savet doneo krajem 2016. godine, već u preambuli naznačeno da je dokument primenjiv ne samo na onlajn dostupne medije, nego i na „druge forme izražavanja na interenetu, gde se na različitim platformama plasiraju urednički oblikovani sadržaji“. Takođe, u Odeljku V (Novinarska pažnja) Smernica navodi se da je “sadržaj objavljen na onlajn kanalima komunikacije koje mediji koriste u promociji sadržaja i informisanju javnosti smatraju se uređivački oblikovanim sadržajem. Komisija je iz toga zaključila da ima osnova da odlučuje o povredama Kodeksa novinara Srbije komentarima čitalaca na Fejsbuk profilu, odnosno da postoji odgovornost lista za sadržaj profila koji koristi za promociju svojih tekstova.

Kako “Blic” ne radi prethodnu moderaciju komentara, list nije mogao da odluči da sporne komentare ne objavi. Međutim, u skladu sa pravilima naknadne (ex post) moderacije, bio je dužan da, posle obaveštenja treće osobe, ukloni nedozvoljene komentare. Komisiji nije prihvatljivo objašnjenje advokata „Blica“ da nisu imali saznanja o tim komentarima, jer su na njih upozoreni upravo žalbom koju im je Savet dostavio. Redakcija je, nakon toga, da je htela, mogla da ukloni objavljene komentare, što nije urađeno, kako se iz odgovora na žalbu vidi, jer list ne želi to da radi bez odluke suda. Savet za štampu podseća da se pred njim vode postupci zbog kršenja Kodeksa novinara, dakle etički postupci, te da nije prihvatljivo ni obrazloženje da će „Blic“ čekati odluku suda da li je objavljivanjem diskriminatornih komentara prekršio zakon.

Kad je reč o oceni advokata redakcije da bi uklanjanje komentara čitalaca moglo da predstavlja cenzuru, isto važi i za komentare na

onlajn izdanjima, a Savet podseća da je i praksa Saveta za štampu, ali i sudska praksa, uključujući i odluke Evropskog suda za ljudska prava, takva da su redakcije odgovorne za objavljene komentare čitalaca. Komisija ukazuje i na to da se u Odeljku IV (Odgovornost novinara) Smernica za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, u delu koji se odnosi na korisnički stvoren sadržaj, medijima preporučuje da, u skladu sa svojim tehničkim mogućnostima, razviju sistem obaveštavanja korisnika o tome zašto određeni sadržaj nije objavljen (ukoliko je reč o prethodnoj moderaciji), odnosno zašto je uklonjen, upravo kako bi se izbegle sumnje u cenzuru.

Članovi Komisije za žalbe su, zbog svega toga, sa devet glasova „za“ i jednim „uzdržanim“ odlučili da je „Blic“ prekršio Kodeks novinara i naložila listu da ovu odluku objavi na svom Fjesbuk profilu.

Prema saznanjima Beogradskog centra za ljudska prava, Blic nije objavio odluku Komisije za žalbe Saveta za štampu. Ipak, treba istaći da ova odluka ima veliku važnost jer je prvi put u Srbiji neko telo u svojoj odluci ukazalo da postoji odgovornost medija za sadržaje koji su objavljeni i na njihovim drugim kanalima komunikacije (koji nisu sam portal). Imajući u vidu sve veću popularnost društvenih mreža koju kao brz i najefikasniji način za dolaženje do čitalaca mediji u Srbiji sve više koriste, a da pri tom ne snose nikakvu odgovornost za sadržaj koji je objavljen i kome stotine hiljada građana ima pristup ova odluka bi trebala da otvori debatu o eventualnom postojanju potrebe regulisanja ovog javnog prostora. O značaju ove odluke govori i to da njene delove u obrazloženju Preporuka mera za ostvarivanje ravnopravnosti upućenih internet portalima navodi i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

U slučaju žalbe protiv Kurira,²⁸ Navedeni portal je 18. avgusta 2018. godine, objavio tekst na svojoj Facebook stranici pod nazivom „O POKOJNIKU SVE NAJLEPŠE, ALI... Srbi Kofiju Ananu ove reči nikada neće zaboraviti! Ovo nam je poručio tokom bombardovanja 1999!“ Ispod objave je ostavljen veliki broj uvredljivih komentara među kojima ima i onih u kojima su izneti diskriminatorni stavovi prema osobama druge rase i kojima se pozivalo na mržnju i nasilje prema tim osobama.

Beogradski centar za ljudska prava je najpre uputio e-mail uredniku digitalnog izdanja lista Kurir, u kojem ga je obavestio da su pomenuti komentari diskriminatorni, da pozivaju na mržnju i nasilje i da su u suprotnosti sa zakonima Republike Srbije i pozvao ga da ove komentare ukloni. Kako su diskriminatorni komentari bili dostupni na Facebook stranici Kurira i nedelju dana po obaveštenju, upućena je žalba Savetu za štampu.

U odgovoru na žalbu pravni zastupnik Adria media grupe je osporio nadležnost Saveta za štampu da odlučuje o komentarima na Fejsbuk profilu, jer, kako je objasnio, po Zakonu o javnom informisanju i medijima društvene mreže nisu mediji, a Savet za štampu može da odlučuje samo o žalbama koje se odnose na sadržaje medija. On je naveo i da administratori Fejsbuk strane nemaju kontrolu nad komentarima, jer se objavljuju u realnom vremenu direktno na Fejsbuk stranici, da Fejsbuk nema “blokatore” uvredljivih komentara, pa se njihovo objavljivanje ne može sprečiti, ali da je administrator, odmah po saznanju da su uvredljivi,

²⁸ Dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/latinica/zalbeni-postupci/5272>.

uklonio sporne komentare. Advokat je naknadno objasnio i da su za sporne komentare saznali kada su dobili žalbu od Saveta za štampu.

Iako su i u ovom slučaju uklonjeni diskriminatorni komentari Beogradski centar za ljudska prava je ostao pri stavu da Komisija treba da odluči po žalbi s obzirom da je Kurir uklonio komentare tek u trenutku kada mu je žalba dostavljena, što je i više od 7 dana od dana kada je upućeno obaveštenje, i da je na taj način pokazana nespremnost diskriminatorni sadržaj bude uklonjen.

Komisija za žalbe je odbacila žalbu Beogradskog centra za ljudska prava. U obrazloženju se zaključuje da su objavljeni komentari u suprotnosti sa odredbama Kodeksa novinara Srbije koje zabranjuju diskriminaciju, u ovom slučaju, na rasnoj osnovi. „(...)Članovi Komisije su, međutim, svesni toga da redakcije ne mogu da rade prethodnu moderaciju komentara na Fejsbuku te tako ne mogu biti ni odgovorne što su objavljeni. Ipak, redakcije su obavezne da takve komentare uklone odmah po saznanju da su uvredljivi, diskriminatorni, da sadrže govor mržnje ili da na bilo koji način nisu u skladu sa etičkim pravilima profesije. Komisija u ovom slučaju ne može da utvrdi da li je administrator “Kurira” to propustio da uradi odmah nakon što ih je o tome obavestio Beogradski centar za ljudska prava, niti da li je do njega to obaveštenje uopšte stiglo. Zbog toga veruje da su komentari zaista uklonjeni odmah po saznanju da su uvredljivi, a da je to bilo onda kada je u redakciju stigla žalba (...)“

Iako je Savet za štampu odbacio žalbu, nedvosmisleno je ukazao i na to da su objavljeni komentari u suprotnosti sa Kodeksom i da postoji odgovornost redakcije čime je ponovljen stav iz odluke o žalbi protiv Blica. Ipak u ovom slučaju otvoreno je novo pitanje koje ostavlja prostor

za različita tumačenja s obzirom da ne postoje jasna pravila kada se može smatrati da je redakcija obavještena o nedozvoljenom sadržaju. Stav Komisije da „veruje“ da su komentari uklonjeni po saznanju, tj. tek u trenutku dostavljanja žalbe ne može biti standard koji će se primenjivati u budućim slučajevima. Neophodno je razmisliti o mogućnosti dopune Smernica za primenu Kodeksa u online okruženju tako da se nedvosmisleno odredi momenat kada se smatra da je redakcija obavještena i koji način obavještanja se smatra dovoljnim (jer isto tako postoji mogućnost da se i neki drugi način obavještanja, pored elektronske pošte, mogu pokazati kao načini koji ostavljaju mogućnost sumnje da li je informacija došla do osobe koja je nadležna da u ovakvim situacijama reaguje).

V ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Zaključci:

1. Borba protiv govora mržnje se ne može svesti isključivo na pravne mehanizme zaštite budući da njegova rasprostranjenost ukazuje na ozbiljne društvene devijacije. Stoga njih treba koristiti kao supsidijarni vid borbe, dok bi primarno sredstvo predstavljale preventivne mere zaštite od diskriminacije uključujući i edukaciju.
2. Krivičnopravna zaštita zbog dugotrajnosti postupka nije najefikasniji mehanizam zaštite u slučajevima govora mržnje te ga treba koristiti komplementarno sa drugim mehanizmima zaštite, mada treba napomenuti da je jedini koji može biti upotrebljen u odnosu na lice čiji je identitet nepoznat, jer jedino u krivičnom postupku je moguće doći do identiteta takvih lica.
3. Žalba Savetu za štampu može biti efikasan mehanizam budući da se zabranjeni govor uklanja iz javnog prostora. Treba napomenuti da se on može upotrebiti isključivo prema izdavačima medija i u velikoj meri zavisi od spremnosti medija da postupi po odluci Saveta za štampu.
4. Postupak pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti u pogledu efikasnosti predstavlja adekvatan mehanizam zaštite. Ipak ograničene mogućnosti vođenja postupka protiv lica čiji identitet nije moguće utvrditi, što kada je u pitanju govor mržnje na internetu jeste čest slučaj, kao i zbog odsustva retributivnog karaktera odluke kojom je utvrđena povreda Zakona, njegov obim je sužen.

Preporuke:

1. Unaprediti preventivne mere zaštite od govora mržnje koje se prvenstveno odnose na edukaciju građana o štetnosti govora mržnje, njegovim posledicama i o načinima zaštite od govora mržnje. Edukacija bi trebala da obuhvati sistemski i ad hoc pristup. Sistemski pristup podrazumeva izmenu postojećih ili donošenje novih strateških dokumenata kojima se planiraju neophodne reforme u različitim segmentima društvenog života a koji su ključni u borbi protiv diskriminacije i promociji vrednosti jednakosti svih građana, kao na primer Strategija razvoja obrazovanja, Medijska strategija, Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije itd. Ad hoc pristup se odnosi na neophodnost sprovođenja kampanja koje za cilj imaju borbu protiv diskriminacije. (Republika Srbija)
2. Edukacija urednika internet medija (portala) u odnosu na prepoznavanje slučajeva govora mržnje u korisnički generisanom sadržaju na svim kanalima komunikacije koji konkretni medij koristi (na primer profil na Tviteru ili stranica na društvenoj mreži Facebook). (Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Savet za štampu)
3. Podsticanje samoregulacije internet portala koji bi napravili jasna interna pravila u odnosu na zabranjenost govora mržnje u korisnički generisanim sadržajima (šta je govor mržnje, primeri govora mržnje, način reakcije u slučaju prepoznavanja govora mržnje i način reakcije mehanizmima prethodne moderacije ili ex post (naknadne) moderacije), na primer putem mehanizama projektnog sufinansiranja u skladu sa zakonom koji uređuje javno

informisanje i medije (Ministarstvo kulture i informisanja), ili putem mehanizama propisanih zakonom o elektronskim komunikacijama. (budžetski fond za razvoj elektronskih komunikacija i informacionog društva - Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija).

4. Podsticanje razvijanju mehanizama koji će omogućiti i samim korisnicima da reaguju na govor mržnje (na primer prijava da neki sadržaj predstavlja govor mržnje ili davanje mogućnosti ocenjivanja komentara uz opis da se radi o govoru mržnje - poput mehanizama koji trenutno postoje na društvenim mrežama).
5. Nastaviti proaktivno delovanje u borbi protiv diskriminacije - naročito kroz mehanizme upozoravanja javnosti na tipične slučajeve govora mržnje (Poverenik za zaštitu ravnopravnosti)
6. Uspostavljanje formalnijeg vida saradnje između različitih tela koja u različitim kapacitetima razmatraju slučajeve govora mržnje, na primer putem potpisivanja protokola o saradnji, naročito između Poverenika i nadležnog tužilaštva (u slučajevima govora mržnje koji ima krivičnopravnu relevantnost), kao i između Poverenika i Saveta za štampu. (Javno tužilaštvo, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Savet za štampu, Ministarstvo unutrašnjih poslova)
7. Razmotriti mogućnost dopune Smernica za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, kako bi se jasnije utvrdila pravila uklanjanja korisnički generisanog sadržaja koji bi mogao da se tretira kao zabranjeni govor (diskriminacija i govor mržnje), a naročito kada se radi o pravilima koja se tiču obaveštavanja o postojanju zabranjenog sadržaja (definisane momenta kada se smatra da je medij obavešten o nekom komentaru koji bi mogao da se tretira kao zabranjeni govor). (Savet za štampu)

8. Razmotriti mogućnost uspostavljanja saradnje sa organizacijama koje vrše monitoring slučajeva diskriminacije i govora mržnje, kako bi informacije o potencijalnom govoru mržnje (sa krivičnopravnom relevantnošću) brže i efikasnije došle do nadležnog tužilaštva (i bez podnošenja formalne krivične prijave). (Javno tužilaštvo)
9. Izmenama Zakonika o krivičnom postupku propisati makar instruktivne rokove za postupanje u fazi pretkrivičnog postupka u cilju efikasnije reakcije na govor mržnje. (Ministarstvo pravde, Narodna skupština)
10. Edukacija pripadnika policije i tužilaštva u odnosu na prepoznavanje slučajeva govora mržnje u javnom prostoru i načina na koji se takav govor distribuira putem različitih distributivnih platformi. (Javno tužilaštvo, Ministarstvo unutrašnjih poslova)

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
316.647.5/.8:004.738.5(497.11)
342.7(497.11)

ПОКУШЕВСКИ, Душан, 1983–

Анонимна мржња : механизми заштите од говора
мржње на Интернету / Душан ПокужеВСКИ, Милош Стојковић.
– Београд : Београдски центар за људска права, 2018
(Београд : Досије студио). – 74 стр. ; 20 cm. – (Библиотека
Посебна издања / [Београдски центар за људска права,
Београд])

“Циљ пројекта Анонимна мржња који су реализовали
Београдски центар за људска права и Центар за нове
медие LIBER ...” --> стр. 9. – Тираж 300.

ISBN 978-86-7202-195-0

1. Стојковић, Милош, 1982– [аутор]

а) Говор мржње – Интернет – Истраживање – Србија
б) Говор мржње – Интернет – Спречавање – Србија

COBISS.SR-ID 271707660

IZBOR IZ IZDANJA
BEOGRADSKOG CENTRA ZA LJUDSKA PRAVA

Vesna Petrović, *Međunarodni postupci
za zaštitu ljudskih prava*, 2001.

Vojin Dimitrijević, Dragoljub Popović, Tatjana Papić,
Vesna Petrović, *Međunarodno pravo ljudskih prava*, 2006

Vida Čok, *Spone međunarodnog i uporednog prava*, 2010.

Tomas Burgental, *Dete sreće –
sećanje dečaka koji je preživio Aušvic*, 2010.

Ivan Janković, *Zabrana zlostavljanja –
priručnik za policiju i zatvorsko osoblje*, 2010.

Radmila Dragičević Dičić, Ivan Janković, *Sprečavanje i kažnjavanje
mučenja i drugih oblika zlostavljanja: Priručnik za tužioce*, 2011.

Vojin Dimitrijević, *Utočište na teritoriji strane države,
teritorijalni azil*, 2015.

Tatjana Papić, Vladimir Đerić, *Uloga Ustavnog suda Srbije
u demokratskoj tranziciji*, 2016.

Gojko Pantović, Dušan Pokuševski, Ana Trkulja,
Analiza odluka Ustavnog suda Srbije, 2016.

Nataša Nikolić, *Praksa postupanja sudija
za izvršenje krivičnih sankcija*, 2017.

Sonja Tošković, *Ljudska prava migranata
i izbeglica u Srbiji*, 2017.